

॥ वरद उस्त प्रभु तमारो, सदाय रडेजो जवनसडारो ॥

॥ अध्यात्म ॥

(आध्यात्मिक विकासनी नवी ज क्षितिज भोलतुं मासिक)

संस्थापक : परम पूज्य योगेश्वरज

प्रकाशक : सर्वमंगल येरिटेबल ट्रस्ट

आद्य तंत्री : श्री नारायण ज्ञानी

संपादक : श्री तरला देसाई-डॉ. अरुणा ठाकर

व्यवस्थापक : श्री आशिष वी. गोडिल P.9428222357

मुद्रण : वृन्दा ભૂપેન્દ્ર પટેલ, OLD L.I.G 167, આનંદનગર, ભાવનગર-૫

લેખો મોકલવાનું સ્થાન : ૩૦૧/મૂર્તિધામ ડ્રીમ્સ, ભગવતી નર્સરીની બાજુમાં,
ડી.કે.પટેલ હોલ સામે, નારણપુરા, અમદાવાદ-૧૩

અધ્યાત્મ' ઈમેઇલ એડ્રેસ : avgohil1@gmail.com

વેબ સાઇટ 'SWARGAROHAN.ORG'

ગ્રાહકોને 'ગ્રાહક નંબર' સરનામા સાથે લખવામાં આવે છે તે નોંધી લેવો.

'અધ્યાત્મ' દર માસની ૧ તારીખે પ્રસિદ્ધ થશે.

આ અંકના ટાઇટલ પેઇજ સાથે કુલ પાનાં ૬૮.

છૂટક નકલ ૮-૦૦। આજીવન ૨૫૧/-

વિદેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૧૬૫૦/-। આજીવન ૧૬,૫૦૦/-

'અધ્યાત્મ'માં અધ્યાત્મવિષયક લેખો, ભજનો, ગીતો આવકાર્ય છે.

'અધ્યાત્મ'નું વાર્ષિક લવાજમ બંધ કરેલ છે. તેને બદલે નવા બનનાર ગ્રાહકે

ઓછામાં ઓછા બે વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૫૦/- ભરવાનું રહેશે.

આ લવાજમ ડ્રાફ્ટ અથવા મનીઓર્ડરથી નીચેના સરનામે મોકલવાનું રહેશે :

સર્વમંગલ યેરિટેબલ ટ્રસ્ટ

'સ્વર્ગારોહણ', દાંતા રોડ, અંબાજી. તા. દાંતા, જી : બનાસકાંઠા

પિન કોડ : ૩૮૫૧૧૦ ફોન નં. ૦૨૭૪૯-૨૬૨૨૬૯

॥ પહેલાં ગુરુદક્ષિણા પછી જ્ઞાન ॥

એકવાર શુકદેવ મુનિ રાજા જનક પાસે શિષ્યભાવે ગયા. રાજા જનકે શુકદેવને કહ્યું; 'તમે મારી પાસે જ્ઞાન લેવા આવ્યા છો. મારી પાસે બ્રહ્મજ્ઞાન છે એ હું તમને આપું પણ એ પહેલાં મારે તમારી પાસેથી ગુરુદક્ષિણા જોઈએ. કારણ જ્ઞાન મેળવી લીધા પછી તમને થશે કે, તમે છો તે હું છું ને હું છું તે તમે છો. હું અને તમે એક. એટલે ગુરુદક્ષિણા કાણ કાને આપે ? એટલે પહેલાં ગુરુદક્ષિણા આપો પછી મારી પાસેથી જ્ઞાન લો. શુકદેવજીએ કહ્યું; 'આપ માગો. તે આપવા હું પ્રયત્ન કરીશ.' જનકજીએ કહ્યું; 'સંસારમાં જે સૌથી નકામી વસ્તુ હોય તે મારે તમારી પાસેથી ગુરુદક્ષિણારૂપે જોઈએ.'

શુકદેવજી વિચારમાં પડી ગયા. આ જગતમાં નકામામાં નકામી વસ્તુ કઈ ? એમને લાગ્યું કે કયરો નકામો કહેવાય. તેથી તેઓ થોડો કયરો લઈને જનકજી પાસે ગયા. તો તેમણે કહ્યું; 'કયરો નકામો નથી એ તો ઘણા કામમાં આવે. કયરો જેવી નકામી બીજી ઘણી વસ્તુઓ લઈને ગયા. છેવટે વિષ્ટા લઈને ગયા. તો જનકજીએ કહ્યું; 'આ વિષ્ટા પણ નકામી નથી. ખાતર તરીકે કામ આવે જ છે.' શુકદેવજી ભારે વિમાસણમાં પડ્યા. પણ છેલ્લે એમના અંતરમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થયો. એમણે મસ્તક નમાવી કહ્યું; 'ગુરુદેવ અત્યાર સુધી હું માનતો હતો કે મને કંઈક જ્ઞાન છે. પણ હવે ખબર પડી કે મને કંઈ જ જ્ઞાન નથી. આજ સુધી હું માનતો હતો કે હું કંઈક છું. પણ હવે મને સમજાઈ ચૂક્યું છે કે, 'મારું જે હુંપણું છે તે જ સૌથી નકામું છે. એ હુંપણું, મારું અભિમાન આપને ગુરુદક્ષિણારૂપે સમર્પિત કરું છું.' જનકજી શુકદેવ પર પ્રસન્ન થયા અને તેમને બ્રહ્મજ્ઞાન આપ્યું.

કારણ અહંકાર જ્યાં હોય ત્યાં જ્ઞાન ન ટકે; તત્ત્વબોધ ન મળે કબીરજી એટલે જ કહે છે :

'વો ન મિલે, જો ન જાય અભિમાના'.

—સંકલન

॥ ॐ योगेश्वराय नमः ॥
॥ ॐ मा सर्वेश्वर्यै नमः ॥

आ अंकनी विशेषता

॥ गुरुपूर्णिमानो महाप्रसाद ॥

सद्गुरु श्री योगेश्वरश्च—पूज्यश्री 'मा' सर्वेश्वरीनां

वचनामृत

(पद्यो—लेखोद्भवे)

'पूजा गुरुकी कीजिये, सब पूजा जे छि मांछि,
जब जब सींचे मूलतरु, साभा पत्र अधाछि'

—संतकविश्री कबीर

पूजा गुरुकी करो, केमके गुरुनी पूजामां बधी पूजाओ समाई जाय
छे. जेवी रीते मूणने पाणी पावाथी शाभा, पांढडां बधांने पोषण
मणे छे तेम गुरुपूजामां सर्व पूजा आवी जाय छे.

जुलाई : २०२१

३

अनुक्रम

निवेदन		५
१. श्री योगेश्वरकथामृत	श्री 'मा' सर्वेश्वरी	७
२. श्री गुरुदेवनी षोडशी पूजा	"	१०
३. सद्गुरुनुं प्रागत्य	"	१२
४. सद्गुरुअंकनी पथारी	"	१४
५. प्रगत तीर्थोत्तम	"	१७
६. गुरुकृपानुं मंगलमय तीर्थ	"	१८
७. पवित्र स्मरणतीर्थ	"	१८
८. गुरु विशे	श्री योगेश्वरश्च	२०
९. गुरुनुं मुष्य कार्य	"	२३
१०. जगद्गुरु	"	२५
११. कुंडलिनी शक्तिनुं जागरण	"	२६
१२. कर्मनो नियम	"	२८
१३. बुद्धियोग	"	३२
१४. अनासक्ति	"	३५
१५. स्वाभाविकता	"	३७
१६. लोकोने उद्वेग अने लोकोथी उद्वेग	"	४०
१७. छूटो दोर के दबाण ?	"	४३
१८. ध्यान : छटकबारी के संमोहन ?	"	४६
१९. कर्तव्यनुं अनुष्ठान	"	४८
२०. धर्मो रक्षति रक्षितः	"	५४
२१. समता	"	५६
२२. स्थिति	"	६२
२३. महाप्रयाण	श्री सुशीलाबेन लक्त	६४

४

अध्यात्म

નિવેદન : સદ્ગુરુસ્નેહની સતતવાહી અમૃતગંગા

‘ગુરુ’ શબ્દના બે લઘુ અક્ષરોની ગુરુતા-મહત્તા જેવી પૂજ્યશ્રી ‘મા’ એ સિદ્ધ કરી છે એવી ભાગ્યે જ કોઈએ સિદ્ધ કરી હશે. આ આધ્યાત્મિક વિશ્વની એક મહાન ઘટના છે.

પૂજ્યશ્રી ‘મા’ના સાધનાપ્રેમી-તપોમય આત્માને વેગ આપનારી પરમ પૂજ્યશ્રી યોગેશ્વરજીની શક્તિ બહારથી આવી અને એમની અંદરની શક્યતાઓ ઉપર એવું કામ કર્યું છે કે, આધ્યાત્મિક જીવનનો પ્રાદુર્ભાવ થયો અને પૂ.શ્રી ‘મા’ પવિત્ર, દિવ્ય અને પૂર્ણ બન્યાં. વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહીએ તો ‘એક આત્મા બીજા આત્મા પાસેથી જ આવી પ્રેરણા મેળવી શકે, બીજા કોઈ પાસેથી નહિ.’

જે આત્મા પાસેથી આવી પ્રેરણા મળે છે તે ‘ગુરુ’. અને જે આત્માને આવી પ્રેરણા મળે તે શિષ્ય. ગુરુમાં પ્રેરણા સંચાર કરવાની શક્તિ હોય અને શિષ્યમાં તેને ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા જોઈએ. ટૂંકમાં, બીજા જીવંત હોવું જોઈએ ને ક્ષેત્ર ખેડેલું તૈયાર હોવું જોઈએ તો જ આધ્યાત્મિકતાનો અદ્ભુત આવિર્ભાવ થાય. એટલે જ કહ્યું છે; ‘ધર્મનો વક્તા અદ્ભુત હોવો જોઈએ અને તેનો શ્રોતા પણ તેવો જ જોઈએ.’

કુદરતનો આ ગૂઢ નિયમ છે કે જ્યારે ક્ષેત્ર તૈયાર હોય ત્યારે બીજા જરૂર આવે અને આત્મા અધ્યાત્મ માટે તલસતો હોય ત્યારે આધ્યાત્મિક શક્તિનો પ્રેરક પણ તરત જ મળી આવે.

શિષ્યની યોગ્યતાઓમાં પવિત્રતા, સર્વાંગી પવિત્રતા તેમજ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટેની સાચી ધગશ હોવાં જરૂરી. વળી ગુરુનાં પ્રવચનો સાંભળવામાં કે પુસ્તકો વાંચવામાં જ ધર્મની ઈતિશ્રી નથી. આ એક ‘સતત પુરુષાર્થ’ છે, પોતાની પ્રકૃતિ સાથે ઝઘડવાનો એક પ્રયોગ છે, ‘સતત સંગ્રામ’ છે. અને જ્યાં સુધી

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૫

વિજય પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી એને ચાલુ રાખવાનો છે.

ગુરુ પણ ‘શાસ્ત્રના રહસ્ય’ના જાણકાર હોવા જોઈએ. વળી તે નિષ્પાપ હોવા જોઈએ. અપવિત્ર આત્માને ઈશ્વરનાં દર્શન, પરમ તત્ત્વની ઝાંખી ન થઈ શકે.

આપણા સદ્ભાગ્યે પરમતત્ત્વમાં જેમની ચેતના પ્રતિષ્ઠિત થઈ છે એવા ‘આદર્શ ગુરુ-શિષ્યના અદ્વૈત’ સાથે આપણી ચેતનાનો તાર જોડાયેલો રહેતાં આપણને ‘નિત્ય સત્સંગ’નો લહાવો મળે છે.

એટલું જ નહિ પરમ સદ્ગુરુ શ્રી યોગેશ્વરજી તેમજ પરમ પૂજ્યશ્રી ‘મા’ સર્વેશ્વરીનાં ઉભય ચૈતન્યસ્વરૂપોના ‘જીવનધબકારની એક પવિત્ર અમૃતગંગા’ ઉદ્ભવી છે. જ્યારે જ્યારે સાધકો જીવવા માંડ્યા છે ત્યારે ત્યારે ‘એ અમૃતગંગાનાં સ્પંદનો’ આકર્ષાઈને તેમને મળવા દોડી આવ્યાં છે. તેમને મદદ કરવા સામેથી આવ્યાં છે. જ્યારે જ્યારે મુશ્કેલી જણાઈ ત્યારે ત્યારે કોઈને કોઈ વેશમાં, કોઈને કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા, કોઈ ગ્રંથ દ્વારા તે ધસી જ આવે છે.

સાચા સત્સંગી અને સાચા આત્માનુભવીના પરસ્પર મિલનનો પ્રસંગ શ્રી વિમલા ઠકાર કહે છે તેમ, ‘વૈશ્વિક ઘટના’ હોય છે. તેમાં કોઈનો પણ પુરુષાર્થ કે પ્રયત્ન ખપ લાગતો નથી. જિજ્ઞાસાની પ્રામાણિકતા તથા ઉત્કટતાને લીધે આમ ઘટતું હોય છે.

ગુરુપૂર્ણિમાના આ પવિત્ર પર્વે આ ‘ઉભય સદ્ગુરુઓની પરમ ચેતના’ને પુનઃ પુનઃ વંદી, તેમણે સાધેલી ‘સંપૂર્ણ રૂપાંતર’ની સિદ્ધિની દિશામાં આપણે પણ પા પા પગલી માંડવા પ્રયત્ન કરીએ. માનવીય ચેતનાને દૈવી ચેતનામાં રૂપાંતરિત કરવા માટે એમણે ઉદ્ઘાટિત કરી આપેલા પ્રકાશના પંથે ધીમી પણ મક્કમ ગતિના શ્રીગણેશ સ્થાપવા એમના આશીર્વાદના અનુગ્રહ માટે એમને જ પ્રાર્થીએ. કોટિ કોટિ પ્રણામ કરી વિરમીએ.

૬

અધ્યાત્મ

॥ श्री योगेश्वरकथामृत ॥

દક્ષિણ આફ્રિકાનો પુણ્યપ્રવાસ—દિન ૯૦

તા. ૧૪-૨-૮૩, સોમવાર, ફાગણ સુદ એકમ ૨૦૩૯

ડરબન શહેર

આજે ખીચડી ને શાકનું ભોજન લીધા બાદ મુલાકાત સમયે એક ભાઈ મળવા આવે છે. તેઓ ગાડી લઈને આવેલા છે. હજુ તો તેઓ યુવાન છે.

પૂ.શ્રી તેમને બેઠક ખંડમાં મુલાકાત આપે છે. તેમનું નામ નીલમોહન છે. વાતચીત ઉપરથી લાગ્યું કે તેમને શ્રી રામકૃષ્ણદેવ ઉપર વિશેષ આદરભાવ છે. પોતે અપરિણીત રહી બ્રહ્મચારી જીવન જીવી સંન્યાસ લેવો એવી તેમની ઈચ્છા છે.

પૂ.શ્રી તેમને એ બાબતમાં માર્ગદર્શન આપે છે. તેમને સંસ્કૃતનો અભ્યાસ પણ કરવો છે. તેમણે અંગ્રેજીમાં શ્રી રામકૃષ્ણ કથામૃત ને જીવનચરિત્ર વાંચેલ છે.

તેમણે પૂ.શ્રી પાસે મંત્ર માગ્યો, તે પણ લખેલો માગ્યો. પૂ.શ્રીએ તે ભાઈને મંત્ર આપ્યો. પછી, તે ભાઈએ દંડવત્ પ્રણામ કરીને આશીર્વાદ માગ્યા.

પૂ.શ્રીએ કહ્યું: પ્રભુ તમને સહાય કરે. તમારા ગુરુ જ તમને આગળ વધવા માર્ગદર્શન આપશે.

તેમણે ખૂબ ભાવપૂર્વક પ્રણામ કરીને વિદાય લીધી.

આજે ભોજન પહેલાં યજમાન ગૃહિણીને માળા કેવી રીતે ફેરવવી તેની તથા બીજા આધ્યાત્મિક પ્રશ્નોની સમજ આપી. એ જ રીતે ભોજન બાદ આ ઘરની દીકરીના, ધ્યાન

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૭

કેવી રીતે કરવું તે પ્રશ્નના જવાબમાં પૂ.શ્રીએ તેને ધ્યાનની પદ્ધતિ બતાવી. વળી, તેની ભગવાન શંકર પ્રત્યે પ્રીતિ છે તે જણાઈ આવતાં પૂ.શ્રીએ ‘પ્રકાશના પંથે’માં શંકરદર્શનની જે વાત વર્ણવી છે તે અંગે થોડી વાતો કરી.

ગઈ કાલે આ ઘરના સૌથી નાના પુત્ર નીતેશને પૂ.શ્રીએ મંત્ર આપ્યો. કારણ કે, તે ૧૮ કે ૨૮ વાર દરરોજ ગાયત્રીમંત્ર ઝડપથી બોલીને જ સ્કૂલે જતો. પૂ.શ્રીએ તેને ગમી જાય તેવો નાનો મંત્ર આપ્યો.

થોડો આરામ કરીને, સાંજે પૂ.શ્રી લેખન કરે છે.

ડરબનથી થોડે દૂર વેરૂલમ નામનું શહેર છે. આજે ત્યાં પ્રવચન છે. ત્યાં ત્રીસ હજાર ભારતીય ભાઈબહેનો રહે છે. ૧૯૧૩માં ત્યાં ગોપાલમંદિરની સ્થાપના થયેલી. જેનું ઉદ્ઘાટન પૂ. ગાંધીજીના હસ્તે થયેલું.

આ મંદિરમાં છેલ્લાં ૨૭ વરસથી દર રવિવારે નિયમિત રીતે સત્સંગ થાય છે. મંદિરમાં સરસ મૂર્તિઓ છે, પણ તે નાની છે. પૂજારી જેવા કોઈ ભાઈ હતા તેમણે કફની ને પેન્ટ પહેર્યા હતાં.

હોલમાં ખુરશીઓ હતી. મંદિરની બહાર વિશાળ વટવૃક્ષ હતું. મંદિર રણિયામણું લાગતું હતું.

મંચ ઉપર પૂ.શ્રી માટે એક સોફો મૂકેલો, જેના ઉપર ગરમ ધાબળો પાથર્યો હતો. નીચે એક આસન હતું. તેના ઉપર પણ ગરમ ધાબળો જ પાથર્યો હતો.

શરૂઆતમાં સુંદર ફૂલહારથી પૂ.શ્રીનું સ્વાગત થયું. ત્યારબાદ એક નાની છોકરીએ ધૂન બોલાવી.

પ્રવચનનો આજનો વિષય હતો ‘ભારતીય સંસ્કૃતિ’.

૮

અધ્યાત્મ

અંગ્રેજીમાં જ બોલવાની વિનંતિ થઈ. પરિણામે, પૂ.શ્રીએ આજે આ ધરતી ઉપર એકત્રીસમું અંગ્રેજી પ્રવચન આપ્યું.

પ્રવચનને અંતે આત્મારદર્શનમાં શિક્ષિત સંચાલકે કહ્યું કે, અમને ભારતીય સંસ્કૃતિ ઉપર સુંદર સમજ મળી. અમને પ્રવચન ખૂબ ગમ્યું. આપનો ખૂબ ખૂબ આભાર.

પ્રવચન બાદ આરતી થઈ. આરતીમાં શંખનાદ પણ થયા, જે આ મંદિરની વિશેષતા હતી. આરતી બાદ, ‘એક વાર પ્રેમસે બોલો, ગોપાલ લાલકી જય ! એક વાર પ્રેમસે બોલો, મહાત્માજીકી જય .. માતાજીકી જય !’ ના જયકાર થયા.

ત્યાંથી વિદાય લઈને ઉતારા ઉપર આવી ગયાં.

હરિ: ૐ

—શ્રી ‘મા’ સર્વેશ્વરી

‘અતિ કૃપાળુ, અતિ દયામય, આપણા પિતા, માતા, બંધુ સખા, આપણા ‘આત્મારૂપ ઈશ્વર’ની ભાવના તો કેવળ ભારતમાં જ છે. જેની શૈવો શિવરૂપે, વૈષ્ણવો વિષ્ણુરૂપે, બૌદ્ધો બુદ્ધરૂપે, જૈનો જિનરૂપે, ખ્રિસ્તીઓ અને યહૂદીઓ જેહોવારૂપે અને મુસલમાનો અલ્લાહરૂપે ઉપાસના કરે છે; એ દરેક સંપ્રદાયના ઈશ્વરનો મહિમા માત્ર આ ભૂમિમાં જ સમજાયો છે.’

—સ્વામી વિવેકાનંદ

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૯

॥ શ્રી ગુરુદેવની ષોડશી પૂજા ॥

【આપણા અસ્તિત્વની બહાર અને ભીતર જો રસરાજ શ્રી ગુરુદેવની પૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા થઈ જાય તો એમની ષોડશી પૂજા દ્વારા આપણો સઘળો દ્વૈતભાવ દળાઈ જાય અને જેમ પૂજ્યશ્રી ‘મા’ ગુરુભક્તિયોગના આંગણે આનંદથી અદ્વૈતના હિંચકે ઝૂલે છે તેમ તેમને આંગણે આવનાર (ગુરુભક્તિયોગ સાધનાર) સર્વને પણ અદ્વૈતભાવનો અનુભવ થાય. પૂ.શ્રી ‘મા’ ગુરુદેવને સત્કારવા સાધકે શું શું કરવાનું છે એની વિગતો બહુ પ્રેમપૂર્વક એક પછી એક દર્શાવે છે : પ્રથમ તો શ્રી ગુરુચરણમાં મસ્તક નમાવવું જેથી એમનું સંનિધિસુખ સાંપડે. પછી પ્રત્યેક પગલે પ્રણામ કરી, પ્રાણ ગુરુમાં પરોવેલા, રાખવાના છે. પ્રત્યેક શ્વાસ ગુરુસ્મરણની બંસીથી ગૂંજવો જોઈએ. જાગૃતિમાં ગુરુકૃપાને આંખમાં આંજી, ગુરુનું નિત્યદર્શન પામવાનું છે. સ્વપ્નમાં પણ શ્રી ગુરુદેવની પરદર્શન છોડવાની નથી. ગુરુદેવની કીડાસ્થલી બની, નિત્ય રાસ રમાડવાનો. આપણી ચેતના સદા-સર્વદા ગુરુમય જ રહે એ માટે વિષયોના વિષને વળાવી, દૂર કરી સ્વ-સ્વરૂપે સત્કારવાની છે.

શ્રીગુરુચેતના જ્યારે આપણી ચેતનાનો પર્યાય બની જાય, ત્યારે એમની પૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા થઈ કહેવાય. ‘હું’નો સદંતર લોપ જ શ્રીગુરુની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરાવી શકે. ગુરુ માટે અનન્ય પ્રીતિ-ભક્તિનો યોગ જ આત્મા-પરમાત્મા વચ્ચે એવો અભેદ સાધી શકે, જ્યાં કેવળ પરમ આનંદ, સંપૂર્ણ સુખની અનુભૂતિ હોય છે. અધ્યાત્મવિશ્વની આ અતિ ગહન વાત પૂજ્યશ્રી ‘મા’ સર્વેશ્વરીની અતિ સરલ, અત્યંત પ્રભાવક કાવ્યશૈલીમાં ‘શ્રી ગુરુદેવની ષોડશી પૂજા’ પદસ્વરૂપે સત્કારીએ.】

૧૦

અધ્યાત્મ

॥ 'श्री गुरुदेवनी षोडशी पूजा' पद ॥

गुरुरक्षणमां मस्तक नमावी, संनिधिसुभ पामीअे.
प्रत्येक पगले प्रणाम करीने प्राण गुरुमां परोवीअे.
आ श्वासमां गुरुस्मरणनी बंसी सदाये बजावीअे.
गुरुकृपानुं अंजन आंज, नित्यदर्शन पामीअे.
सपने कटी ना छोडीअे, परछांई श्री गुरुदेवनी.
कीडास्थली गुरुदेवनी बनी नित्य रास रमाडीअे.
विषयोतणा विषने वणावी, स्वस्वरूपे सत्कारीअे.
रसरज श्री गुरुदेवनी प्रतिष्ठा पूर्ण करावीअे.
आ षोडशी पूजा करीने, द्वैतने दणावीअे.
गुरुत्मक्तियोगना आंगणे सर्वेश्वरी सुभ पामती
अद्वैतना छिंयके जूलीने, आवे तेने जुलावती.

—श्री 'मा' सर्वेश्वरी
(राग : श्री रामयन्द्र)

जुलाई : २०२१

११

॥ सद्गुरुनुं प्रागत्य ॥

सद्गुरुना सज्ज शरणार रे
अमे प्रगत्या सर्वेश्वरी काज.
देवप्रयागे वाणी पलांठी
तपमां भरयी जिंदगी सारी
पूरा पागल बन्या अेने काज रे...अमे
मौन उपवासे शोधी स्वीकारी
छिमालयमां डाडने गाणी
अमे प्रसन्न कर्या मात रे...अमे
हुंपद बांध्युं अे पालवडे
तनमन सोप्युं छे अे यरणे
धन्य कीधी जन्मांतर वाट रे...अमे
सर्वभंगल करवा काजे
अध्यात्म प्रगटायुं साथे
उघाड्यां स्वर्गारोडण द्वार रे...अमे
पर्वथी पलटाववा काया
क्षणत्नर छोडी सघणी माया
सहु सुणजे अेनो पोकार रे...अमे

—श्री 'मा' सर्वेश्वरी

ता. १५/०८/२००५

(राग : हरि लाव्या सर्वेश्वरी मात रे)

१२

अध्यात्म

॥ સમીક્ષા ॥

સદ્ગુરુને ઓળખી-પારખી એમને હૃદયમાં કાયમી વાસ આપનારા શિષ્યો તો મળી આવે. પણ 'સાયું શિષ્યત્વ' પારખી, એને કાજ સદ્ગુરુપદ ધારણ કરનાર કોઈ વિરલ જ હોય. એટલું જ નહિ, એવા ઉમદા શિષ્યને પામવા પોતે કેવા ભગીરથ પ્રયત્નો, કેવી ઉગ્ર તપશ્ચર્યા આદરી; એની ઝલક આપી છેવટે એ બંને આત્માના સાયુજ્યમાંથી સર્વમંગલ કરવા કાજ કેવું અધ્યાત્મ પ્રગટ્યું અને સ્વર્ગારોહણનાં દ્વાર ખૂલ્યાં; એનો રસમય ઈતિહાસ આપી, એનું માહાત્મ્ય સમજી આપણ સર્વને કૃતાર્થ થવા પ્રેરનારું 'સદ્ગુરુના સજી શણગાર રે' પદ પૂજ્યશ્રી 'મા'ના સમૃદ્ધ અંતરંગનો પરિચય કરાવે છે. તેઓશ્રીમાં શિષ્યત્વ એવું પ્રગટ્યું કે, ગુરુવર્ય શ્રી યોગેશ્વરજીને એની પૂર્ણ પહેચાન થતાં એ સ્વયં સમર્પિત થઈ ગયા, શિષ્યનો મહિમા મન-અંતરમાં એવો સિદ્ધ થઈ ગયો કે, સર્વ શુભ કાર્યોમાં એનો સાથ-સહકાર અ-નિવાર્ય થઈ ગયો. 'શિષ્યથી ગુરુ પરાજય ઈચ્છે' એવા શાસ્ત્રવચનને પૂજ્યશ્રી 'મા' હળવેથી બદલી 'શિષ્ય સાથે ગુરુ સર્વત્ર જયજયકાર અનુભવે' એવું પોતાની અનુભૂતિનું નૂતન સત્ય પ્રગટાવે છે. પરિણામે જાણે 'ગુરુદેવો ભવ', 'શિષ્યદેવો ભવ'નો મંત્ર પ્રસારે છે અને પૂજ્યશ્રી 'મા'રચિત આ પદ એક અભિનવ આત્મઉઘાડ સંકેતતું, ચૈતન્ય પ્રસારનું એક અનુપમ માધ્યમ બની આપણને ઢંઢોળી રહે છે :

'એક સૂક્ષ્મ ચૈતન્ય સદ્ગુરુનું પ્રગટ સ્વરૂપ ધારણ કરી કેવળ શિષ્યનું કલ્યાણ કરવા તત્પર બને, એટલું જ નહિ આપણ સર્વને પણ એ 'મંગલ પર્વ'ના સહભાગી બનવા નિમંત્રે, એ પર્વથી પલટાવવા કાયા, ક્ષણભર સંસારની માયા છોડવાનું કહે ત્યારે એ પોકાર અણસુણ્યો રાખીશું?'

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૧૩

॥ સદ્ગુરુઅંકની પથારી ॥

સદ્ગુરુઅંકની એ છે પથારી
જોઈ લો જરી આંખ ઉઘાડી
આઠે પ્રહર આનંદની પ્યાલી
પરિતૃપ્તિ સૌને ધરનારી
સુખદુઃખે એ સ્થિર કરનારી
કાયમકાજે ત્યાં છે દિવાળી
શીતળતા સૌને દેનારી
ખાલીપો સૌનો ભરનારી
વિષયાનંદને વિષ કરનારી
અધ્યાત્મપંથે અમી બનનારી
સંતસમાગમ સુખ ધરનારી
સર્વ દળદર દૂર કરનારી
સંકટ સમયે સ્મિત ધરનારી
ઈચ્છે તેને એ વરનારી
સંસારેથી એ વાળનારી
જન્માંતરને એ બાળનારી
સર્વેશ્વરીએ મનભર માણી
અનુભવે એને ગાઈ બતાવી

—શ્રી 'મા' સર્વેશ્વરી
(તા. ૭/૬/૨૦૧૬)

અધ્યાત્મ

૧૪

॥ સમીક્ષા ॥

કાવ્યજગતમાં ક્યારેક એવું પણ બને છે કે, કાવ્યની પહેલી, પ્રારંભની પંક્તિમાં જ સર્જકનું હૃદયસર્વસ્વ ઠલવાઈ જાય. પછી આવનારી બીજી બધી પંક્તિઓ માત્ર કાવ્યવિસ્તારનું બહાનું બની રહે.

‘સદ્ગુરુઅંકની એ છે પથારી’

—પ્રારંભની આ એક જ પંક્તિમાં જ પૂજ્યશ્રી ‘મા’ને જે કહેવું છે, તે વ્યક્ત થઈ જાય છે. ‘સદ્ગુરુઅંકરૂપી પથારી’ આ એક જ રૂપકમાં કાવ્યનો સમગ્ર અર્થ પ્રગટ છે. ‘પથારી’ એટલે આપણાં સર્વાંગને આરામ-વિશ્રામ અર્પનારી, મન-અંતરને હાશ-નિરાંતનો અનુભવ કરાવનારી, જાગૃત અવસ્થાના તમામ તાપ-પરિતાપમાંથી મુક્ત કરી, શીળી-શીતળ છાંય ધરનારી, શાન્ત નિદ્રાનું અભય વચન આપી, સંસારના સર્વ ઉદ્વેગો, અશાન્તિ, અજંપાઓને એકસામટા હટાવી, શાંત પ્રસન્નતાના લોકમાં લઈ જનારી, વરદાયિની ! આવી પથારી જ્યારે સદ્ગુરુઅંકનો પર્યાય બની રહે, સ્થૂળ સગવડને બદલે સૂક્ષ્મ આશ્રયનો અર્થ સંકેતી રહે; ત્યારે તેમાં કેટકેટલી ખૂબીઓ, વિશેષતાઓ હોય એની વિગતે વાત પંક્તિવાર આલેખાઈ છે.

કાવ્યભાષા એટલી સરળ-સાદી છે કે, પ્રત્યેક પંક્તિ, સ્વયં એનો અર્થ ઉઘાડતી જાય છે : જેમકે, આ પથારી આઠે પ્રહરના આનંદની ખ્યાલી છે, પરિતૃપ્તિ ધરનારી છે, સુખદુઃખે સ્થિર કરનારી છે, ત્યાં કાયમ દિવાળી જ છે. એ શીતળતા ધરનારી, જુલાઈ : ૨૦૨૧

સૌનો ખાલીપો ભરનારી, વિષયોમાંથી મળતા આનંદને વિષ ગણાવી, અધ્યાત્મપંથની અમી બનનારી, સંતસંનિધિસુખ ધરનારી, સર્વ કષ્ટો દૂર કરી, સંકટ સમયે સ્મિત ધરનારી, જે ઈચ્છે તેની સંગિની બનનારી, સંસારેથી વાળી, જન્માંતરને બાળનારી છે.

કાવ્યની છેલ્લી પંક્તિ ‘સર્વેશ્વરીએ મનભર માણી, અનુભવે અમે ગાઈ બતાવી’ મહત્વની છે. કેમકે, ‘સદ્ગુરુઅંકની પથારી’નો આવો મહિમા કપોલકલ્પિત નથી, ‘મા’ એ સ્વયં માણેલો છે, એટલે જ ‘સ્વાનુભૂતિને આ પદ દ્વારા ગાઈ બતાવી છે.’ અર્થાત્

‘લિખા લિખી હૈ નહીં, દેખા દેખી વાત’

જરા પણ ઉધાર કે ઉછીની નહીં, જાતઅનુભવનું સીધું સચોટ નિરૂપણ ! અને એટલે જ આટલું રમમય ! તેમજ કાવ્યના અર્થનો જ નહિ, મર્મનો સીધો સાક્ષાત્કાર કરાવનાર કાવ્યકૃતિ સિદ્ધ થાય છે.

‘જો કોઈને પૂર્વના પુણ્યના યોગથી સદેહ આત્માનુભવીનો સંયોગ થાય, અને ગુરુપદમાં સ્થિત ચેતનાની પ્રતીતિ થાય; એ પ્રતીતિ સદા નિઃસંશય રહે એ સુભાગી. આ જ સત્ છે-સત્યે પ્રતિષ્ઠિત ધારણા શ્રદ્ધા પણ એમાં શરીર-મન-વચન-કર્મથી પ્રતિષ્ઠિત થવું પડે.’

॥ प्रगट तीर्थोत्तम ॥

गुरुदेव श्री योगेश्वर प्रभुना दिव्य देहमां सर्व तीर्थो, सर्व शास्त्रो, सर्व मंत्रो, सर्व देवीदेवताओ वसे छे. अने अथी 'श्री गुरुदेव प्रभु स्वयं प्रगट तीर्थोत्तम छे.' अमनां श्रीचरण जे धरती उपर विचर्या ते भूमि स्वर्गरोहण पण तीर्थनुं ज स्वरूप सर्जे छे.

श्री गुरुदेवनुं स्मरण, पूजन, अर्चन जेने जेने करवुं डोय तेने तेने माटे स्वर्गरोहण ज श्रेष्ठ मंदिर छे.

अही योगतीर्थना अकेअके कणमां श्री गुरुदेवप्रभुनो नित्यविहार छे. कुटियामां स्वयं विराजने सौने दर्शननो महाप्रसाद नित्य धरी रह्या छे. सर्वनां दुःखोने दणवानो अमनो नित्यनो व्यापार कुटियामां अनादि कालथी याल्या ज करे छे.

अे पवित्र शक्तिपीठमां दरेक पर्वे पधारीने अमनी पासेथी आशीर्वादनो महाथाण पामवानी प्रत्येक श्रद्धाणु भक्तनी इरज छे. जे पोते अे इरज बजावशे तेने गुरुभगवंतनी विशेषकृपा मणशे ज. मणे ज छे.

जगो, ठीको, पडोयो अे पावन, पवित्र तीर्थ अने त्यां जर्धने विशेष नियमोथी करी लो पूजन. करी लो पुरुषार्थ अने पामी लो गुरुकृपानो प्रसाद !

हे गुरुभगवंत ! आपना महिमाने अमे जीली शकीअे. आपनुं स्वप्ने पण विस्मरण ना करीअे आपनी अमीदृष्टिथी रक्षायेला रहीने अनंत जन्मोसुधी आपने ज शरणे रहीने मुक्तिनो महारस माणीअे.

आपने, आपनी अे विहारभूमिने, आपनी दिव्यताने अमारा सौना लक्षकोटि प्रणाम हो ! प्रणाम हो ! प्रणाम हो !

सौनुं सर्वप्रकारे भंगल हो, सौनुं सर्वप्रकारे कल्याण हो. सौने सर्वोत्तम साधना करवानी शक्ति प्राप्त हो. सर्व प्रकारे सौने शांति हो.

—श्री 'मा' सर्वेश्वरी

जुलाई : २०२१

१७

॥ गुरुकृपानुं भंगलमय तीर्थ ॥

'गुरुकृपानो महाप्रसाद आ जवनना अकेअके पृष्ठ पर पथरायेलो जोर शकाय छे. गुरुकृपानुं जवंत स्मारक आ जवन छे. 'आ जवन गुरुकृपानुं भंगलमय तीर्थ छे.'

शा माटे आ जवन ज पसंदगी पाम्युं ? पृथ्वी उपर गुरुमहिमाने पुनः जवन बक्षवा कोशे आ पुरुषार्थ प्रारंभ्यो ? गुजरातनी ज धरा उपर आ गुरुकृपानुं अमृत कोश धरी रह्युं छे ?

जरा ओणधी लो. अे उज्जवण साधनापरायण जवन पाछण कोनो दोरी संयार छे ? पामी लो अेने. वधावी लो. अेने स्वीकारी लो अेने अे ज पामवा जेवा छे. अे ज पूजापात्र छे. अे ज आराधवा योग्य छे. अेमने ज जवनमंदिरमां प्रतिष्ठित करवा जेवा छे.

अे सामान्य मानवदेह धरी असामान्य देवी कार्य कर्या करे छे. उज्जर आंभथी अे सौने संभाष्या करे छे. उज्जर कानथी सौने सांभाष्या करे छे. उज्जर यरणथी सौनी पाछण दोड्या करे छे. उज्जर लाथथी आशीर्वाद धर्या करे छे.

अे छे कोश ? गुरुपूर्णिमाअे अेने परभववा यथाशक्ति पुरुषार्थ करी लर्धअे. अेना स्मरणे अेने पकडवा प्रयत्न करी लर्धअे. अेना संकीर्तनथी अेने आपणी वच्ये अवतरित करीअे. अेना अंगप्रत्यंगमां वसता चिन्मय तत्त्वने अनुभववी लर्धअे.

आवो, आपणे सौ साथे मणीने श्री अने शक्तिना अे प्रकाशित पुंजनी प्रदक्षिणा करीअे. प्रणाम, पाठ पारायण प्रार्थना अने भजन-कीर्तनथी अेने प्रसन्न करी लर्धअे. शंका, कुशंका, वडेभ, वादविवादमां समय न वेडतां आ अमूल्य क्षणोने श्रद्धाथी सजावी लर्धअे.'

—श्री 'मा' सर्वेश्वरी

अध्यात्म

१८

॥ पवित्र स्मरणतीर्थ ॥

पृथ्वी उपर 'आपनुं पवित्र स्मरणतीर्थ छे स्वर्गरोडण.' आ तीर्थक्षेत्रे आप विशेषरूपे प्रकाशित छे. अथी ज अे 'विशेष प्रकाश'ने पामवा वारंवार स्वर्गरोडण आवीअे छीअे.

सर्वश्रेष्ठ सुभ पण स्वर्गरोडणमां आवीने साथे माणवानुं अने अति कष्टप्रद दुःख मणे तो ते पण स्वर्गरोडणमां ज आवीने वडैयवानुं.

जवनमां अेक महिमावंतुं तीर्थ 'स्वर्गरोडण' छे, जयां श्री गुरुदेवना अनेकविध संदेशाओ सांभणवा मणे छे. साधनाना अने सेवाना, स्वच्छता अने नियमितताना, शांतिना अने आनंदना, प्रेमना अने पवित्रताना सर्व संदेशा 'स्वर्गरोडणमां रातदिवस संभणवा करे छे.'

कोने संभणाशे ? जेनामां श्रद्धा छे, भक्ति छे, गुरुदेव प्रत्येनो अडोभाव छे. जे गुरुदेवने समर्पित छे, तेना कर्षप्रदेश उपर आ संदेशा जीलाई रहवा छे.

आपणी तीर्थयात्रा स्वर्गरोडण. आपणुं साधनाक्षेत्र छे स्वर्गरोडण. कुटियामां बिराजेला ते सौ आपणी वाट जेया करे छे. जवनमां ज्यारे ज्यारे जेटली तक मणे ते सघणी स्वर्गरोडणमां ज वीतावीशुं.

१८ मार्च, गुरुपूर्णिमा, १५ अगस्त आ त्रण पर्व ऋणमुक्त थवा इरज छे अेम स्वीकारी, अडीं लाजरी आपीशुं.

हे गुरुदेव ! आपना लक्षकोटि उपकारो सामे अमे स्वर्गरोडणनी धरती उपर वियरीशुं, प्रणमीशुं, प्रार्थीशुं.

जुलाई : २०२१

—श्री 'मा' सर्वेश्वरी

१८

॥ गुरु विशे ॥

प्रश्न : गुरु कोने कडेवाय ?

उत्तर : गुरुना जुदाजुदा केटलाय अर्थ छे. कोई तेने अंधकारमांथी प्रकाशमां लई जनार, अज्ञानमांथी ज्ञानमां लई जनार, तो कोई तेने असत्यमांथी सत्यमां लई जनार कडे छे. पण आपणो तो बीज रीते अडीं वियारीअे छीअे. गुरु कोने कडेवो ते वात के ते प्रश्नो जवाब गुरु शब्दमां ज रहेलो छे. गुरु अेटले मोटो. मोटो अेटले शुं ? मोटाई त्रण रीते समजवानी छे. मननी मोटाई, दिलनी मोटाई ने आत्मानी मोटाई. आ त्रण रीते जे मोटो डोय ते गुरु कडी शकय.

मननी मोटाई शुं छे ? मनमां कोईवार बुरा वियार ना ठिठवा, ठिंथी भावना ने ज्ञानना उन्नत वियारोथी मन सदा भरपूर रहेवुं, संकुचितता के स्वार्थवृत्ति छोडी समस्त जगतने पोतानुं गणी तेने काम लागवुं, सदाये स्थिर ने शांत रहेवुं. तेमज संयम द्वारा परमात्मानुं दर्शन करी, मनने सदा परमात्माभय राखवुं ने जगतमां बधे ज ते परमात्मानुं दर्शन करवुं. आ बधां मननी मोटाईनां लक्षणो छे.

आ पछी आवे छे दिलनी मोटाई, क्षमा, प्रेम, दया डोवी : सौने माटे छितनी भावना ने कामना डोवी, दुःखीनां दुःख ने दीननी दीनता जेई पीगणी जवुं, पत्थर जेवुं दिल भावनारहित के लागणीदीन ना डोवुं...अे बधां दिलनी मोटाईनां लक्षण छे.

२०

अध्यात्म

ને આત્માની મોટાઈ એટલે કામ, ક્રોધ જેવા અંતઃકરણના વિકારોને જીતી લઈ, અહંકાર ને મમતા ને દેહાધ્યાસને દૂર કરી, આત્મદર્શન કરવું ને સમસ્ત સૃષ્ટિમાં આત્માને જોવો, આવા જ પુરુષને મહાત્મા પણ કહેવામાં આવે છે ને આવો મહાપુરુષ જ, જે આમ બધી રીતે ક્ષુદ્રતા ને લઘુતાની દિવાલો ભેદીને સાચા અર્થમાં મહાન કે મોટો થયો હોય છે, તે જ ગુરુ કહેવાય.

શાસ્ત્રોએ મહાપુરુષ અથવા ગુરુનાં વિવિધ લક્ષણ કહ્યાં છે. ભગવાન શ્રી આદ્ય શંકરાચાર્યે તેને માટે એક ઠેકાણે ચાર સુંદર શબ્દ વાપર્યાં છે. ‘દયાલુ ગુરુ બ્રહ્મનિષ્ઠ પ્રશાંતમ્’ એ કાવ્ય પંક્તિમાં તે મહાપુરુષ કેવો હોવો જોઈએ તે કહે છે. એક તો દયાળુ હોવો જોઈએ. બીજું, જ્ઞાનમાં ને જ્ઞાનના અનુભવમાં મોટો હોવો જોઈએ, વળી તેણે ઈશ્વરદર્શન કરેલું હોવું જોઈએ ને ઈશ્વરીભાવમાં હંમેશાં સ્થિત રહેતો હોવો જોઈએ; ને છેલ્લે પરમશાંતિની પ્રાપ્તિ તેને થયેલી હોવી જોઈએ. આત્મદર્શન વિના પરમશાંતિ શક્ય નથી. ધન, વૈભવ, વિલાસ, સ્ત્રી, ભોગ, એ બધાંથી માણસને સુખશાંતિ મળે છે, પણ તે ચિરસ્થાયી કે સનાતન હોતી નથી. અમુક સમય પછી તેનો ભંગ થઈ તેની તૃષ્ણા ફરી જાગૃત થાય છે. શાંતિ માણસના અંતરમાં જ આત્મારૂપે રહેલી છે. ને પરમાત્માને મેળવ્યા વિના કાયમી શાંતિ મળી શકતી નથી. આ કાયમી શાંતિ જેણે મેળવી છે તે જ આદર્શ સંત, મહાત્મા, મહાપુરુષ કે ગુરુ છે.

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૨૧

ગુરુનાં આ બધાં લક્ષણ આપણે ઉપર જે વિચાર કર્યો તેમાં આવી જાય છે.

પ્રશ્ન : પણ આવા ગુરુ મળે ક્યાં ?

ઉત્તર : તેને શોધવા જવાની જરૂર નથી. શોધવાથી તે મળશે જ એમ નક્કી કહી શકાય નહીં. સૌથી સુંદર વાત તો એ છે કે તમે તેવા ગુરુને માટે યોગ્ય બનો. તેને માટે અધિકાર કેળવો. અત્યારે તમારે તેવા ગુરુની જરૂર જ ક્યાં છે ? વાસના, સાંસારિક તૃષ્ણા, કામવાસના ને કપટ, એ બધામાં અત્યારે તો તમે ગળાડૂબ ડૂબેલા છો. તેમાંથી બહાર આવી ઈશ્વરની ભૂખ કે ગુરુની તરસ ઉત્પન્ન કરો. એટલે સંસારના ગમે તે ભાગમાંથી દોડી આવીને પણ ગુરુ તમને મળશે. એમાં કોઈ વાતનો સંદેહ નથી. માટે પહેલાં યોગ્ય શિષ્ય બનો. અત્યારે જેમ યોગ્ય ગુરુ મળવા કઠિન થઈ પડ્યા છે, તેમ યોગ્ય શિષ્ય પણ મળવા મુશ્કેલ છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી
(ધર્મનો મર્મ)

॥ એક ઝેનકથા ॥

એક ઝેન ગુરુ મઠમાં બેઠા હતા. ત્યાં એક માણસ આવ્યો. પ્રણામ કરી બેઠો. ગુરુએ પૂછ્યું : ‘તું ક્યારે આવ્યો ? કેમ આવ્યો ?’ આ બે પ્રશ્નોના ઉત્તર શોધવા એ માણસ દૂરના એક ઓરડામાં બેસી ગયો. આઠ વર્ષ સુધી ધ્યાનમાં બેઠો. છતાં જવાબ જડ્યો નહિ.

૨૨

અધ્યાત્મ

॥ गुरुनुं मुप्य कार्य ॥

प्रश्न : गुरुनी जइर ખરી ? गुरुनुं मुप्य कार्य शुं હોય છે ?

ઉત્તર : તમારે ગુરુની જइર છે કે કેમ તે તમારી મેળે જ નક્કી કરવું જોઈએ. શાસ્ત્રો ને મહાપુરુષો ગુરુની જइરત સ્વીકારે છે. આધ્યાત્મિક માર્ગ પર પ્રતિજિત થવું હોય તો ગુરુ આવશ્યક છે. તે તમને માર્ગદર્શન આપે છે, ને તમારી શંકાનું નિવારણ કરે છે.

ગુરુ એટલે શું એ વાતનો વિચાર કરો એટલે ગુરુનું કાર્ય શું એ સમજી શકાશે. ધારો કે એક બાળકની માતા એક જ ગામમાં પણ કોઈને ત્યાં કામપ્રસંગે ગઈ છે. બાળકને તે કોઈ સ્થળે મૂકી ગઈ છે. હવે આ બાળક માતાની પાસે જવા આતુર બનીને રડવા માંડ્યું ઘરના માણસને બાળકની માતા ક્યાં થઈ છે તેની ખબર હતી. બાળક કેમે કરી માન્યું કે છાનું રહ્યું નહીં, એટલે તે માણસ બાળકને લઈને પેલી માતા પાસે જવા નીકળ્યો. પરિણામે બાળક માતાને મળીને ગેલ કરવા લાગ્યું.

આ પ્રમાણે જીવાત્મા પરમાત્માથી અલગ પડેલો છે. તે જ્યારે પોતાની મા એટલે મૂળ ચેતનશક્તિ પરમેશ્વરની પાસે જવા આતુર બને છે ને તલસે છે, ત્યારે ગુરુ તેની વહારે આવે છે. આ ગુરુને પરમાત્માસંબંધી બધી માહિતી હોય જ છે, તેણે પરમાત્માની સાથે પરિચય કેળવ્યો હોય છે. એટલે જ કૃપા કરીને તે જીવાત્માની આંગળી પકડે છે, ને તેને માર્ગ પર ચઢાવીને-દોરીને તેને ઈશ્વરરૂપી માની પાસે લાવી દે છે. આમ ગુરુ જીવ ને શિવનો મેળાપ કરાવી દે છે, જીવાત્મા પરમાત્મા પાસે પહોંચાડે છે. આટલી મોટી તેની શક્તિ ને જવાબદારી હોય છે.

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૨૩

આજ ગુરુનું મુપ્ય કાર્ય છે. જિજ્ઞાસુ કે શિષ્યનાં બંધન તોડવાનો માર્ગ બતાવી તેને શાંતિ ને મુક્તિ આપી તેનો ઉદ્ધાર કરવાનું મહાન કાર્ય ગુરુ કરી દે છે.

પ્રશ્ન : બધા જ ગુરુમાં આવી શક્તિ હોય છે ?

ઉત્તર : જે ઉપરના સાચા અર્થમાં ગુરુ છે, તેમનામાં આવી શક્તિ જइર હોય છે. માટે તો તે ગુરુ કહેવાય છે. કૃષ્ણ, બુદ્ધ, ઈશુ, મહમ્મદ, જરથુસ્ત, મહાવીર, નાનક વગેરે આવા જ ગુરુ હતા. પણ જે ફક્ત ગુરુના શબ્દથી ને પદથી મોહાઈ ગુરુ બનવા ઉતાવળો બને છે, જે ધન ને કીર્તના મોહમાં ફસાઈ ઈશ્વરપ્રાપ્તિ કે આત્મશાંતિથી દૂર રહે છે, તેનામાં આવી શક્તિ ન જ હોય એ દેખીતું છે. તેમને સાચા અર્થમાં ગુરુ કહી શકાય નહીં.

પ્રશ્ન : આવા ગુરુની પ્રાપ્ત કેવી રીતે થાય ? આવા ગુરુ કાંઈપણ પ્રયાસ કર્યા વિના જ કૃપા કરી દે તો શું ખોટું ?

ઉત્તર : પેલા બાળકની જેમ ઈશ્વરને માટે આતુર બનો પછી ગુરુ તો તમને આપોઆપ મળી જશે. આવા ગુરુ કે ઈશ્વરની કૃપા એમનેમ થઈ શકે નહીં, કોઈ વિદ્યાર્થી નિશાળમાં જાય નહીં, અભ્યાસ કરે નહીં, છતાં ફાઈનલના સર્ટિફિકેટની ઈચ્છા કરે તો તે કેમ મળે ? નિશાળમાં જઈને ખંતથી અભ્યાસ કરવો જોઈએ. તે પ્રમાણે શાસ્ત્રો ને મહાત્માઓએ બતાવેલા માર્ગે વિકાસ કરવો જોઈએ તે વિના કેવળ બેસી રહેવાથી કે તરંગો કરી ઘાટ ઘડવાથી ગુરુ કે ઈશ્વરની કૃપા થાય નહિ, સમયની બરબાદી થાય તે જુદી.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(ધર્મનો મર્મ)

૨૪

અધ્યાત્મ

॥ જગદ્ગુરુ ॥

પ્રશ્ન : 'જગદ્ગુરુ' વિશે કાંઈક કહેશો ?

ઉત્તર : અત્યારે તો ગમે તેવા સાધુસંન્યાસી પોતાની ડીઝી તરીકે પોતાના નામની આગળ જગદ્ગુરુ શબ્દ મૂકી દે છે, ને પોતાને જગદ્ગુરુ તરીકે ઓળખાવે છે. આ એક અનિષ્ટ જ છે, ને સાધુસંતોને જરાય શોભા આપનારું નથી. શ્રી આદ્ય શંકરાચાર્યને જગદ્ગુરુ કહેવામાં આવે છે. પણ તેમાં કારણ રહેલું છે. તેમના અમૂલ્ય તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો પૂર્વ ને પશ્ચિમની જન્મતાના દિલમાં ઘર કરી ગયા છે. આ રીતે વિચાર કે જ્ઞાનની દુનિયામાં તે ગુરુપદે વિરાજેલા છે એવી રીતે બુદ્ધ, ઈશુ, કૃષ્ણ, રામ ને મહમ્મદ કે જરથુસ્ત અને પ્લેટો કે સોક્રેટિસ જેવાના જીવનોપદેશ દુનિયાના લોકોને ભેદભાવની દિવાલોને તોડી નાખીને પ્રેરણા આપે છે. તેથી તેમને પણ જગદ્ગુરુ કહી શકાય. જગદ્ગુરુ શબ્દ આપણે ત્યાં આધ્યાત્મિક અર્થમાં જ વપરાયો છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે, માટે આધ્યાત્મિક વિભૂતિઓને માટે જ તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે, આ વિભૂતિઓએ પોતાને માટે જગદ્ગુરુપદનો દાવો કર્યો નથી, પણ લોકોએ તેમની યોગ્યતા જોઈને તેમને જગદ્ગુરુ કહ્યા છે. રામકૃષ્ણદેવ, વિવેકાનંદ ને રામતીર્થ ગાંધીજી જેવા મહાન સંત-ઉપદેશકો સંબંધી પણ આવું છે. જ્યારે અત્યારે તો કેટલાક સંતસાધુઓ પોતાની મેળે જ પોતાને જગદ્ગુરુ કહેવડાવે છે. જગદ્ગુરુ તરીકે જગતને શું સમગ્ર દેશને પણ તે કાંઈ પ્રેરણા કે સંદેશ દઈ શકતા નથી. આ એક વ્યામોહ જ છે. કોઈ પોતાને મહાત્મા કે જગદ્ગુરુ માને તેથી તે તેવો થઈ શકતો નથી. તેની અનિષ્ટા હોવા છતાં બીજા જ તેના ગુણ જોઈ તેને મહાનતા આપવાની ચેષ્ટા કરે છે. સાચા મહાત્માએ ડીઝીનો મોહ છોડીને, યોગ્યતા સંપાદન કરવાના મોહમાં પડવાની જરૂર છે. તેથી જગદ્ગુરુ તો શું ત્રિભુવનગુરુ થવાનું બલ આવશે. આ માટે સૌથી પહેલાં પોતાના-શરીર ને મનરૂપી જગતના ગુરુ થવાની જરૂર છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી
(ધર્મનો મર્મ)

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૨૫

॥ કુંડલિની શક્તિનું જાગરણ ॥

જિજ્ઞાસુ : કોઈ સાધકની અંદર કુંડલિની શક્તિનું જાગરણ થયું છે એવું ક્યારે કહી શકાય ? કુંડલિની શક્તિની જાગૃતિનાં લક્ષણો કેવાંક હોઈ શકે ?

જવાબ : કુંડલિની શક્તિની જાગૃતિનાં લક્ષણો યોગના ગ્રંથોમાં કહી બતાવવામાં આવ્યાં છે. પરંતુ તે બધાં જ લક્ષણો વધારે ભાગે અનુભવગમ્ય છે. જેની અંદર કુંડલિની જાગૃત થાય છે. તેને તેનો અનુભવ થઈ શકે છે, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ બીજાને તો તેના વિષે માહિતી મેળવવાની રહે. યોગગ્રંથોમાં કહ્યા પ્રમાણે કુંડલિની જાગૃત થયા પછી સાધકને પોતાની સાધનામાં ઊંડો રસ આવે છે, શાંતિ મળે છે, અને આનંદનો અનુભવ થાય છે. સાધનાની એકાગ્રતા તેને માટે સહજ બને છે, કોઈ કોઈ વાર તેના મેરૂદંડમાં ટકોરા પડતા હોય એવો અવાજ થાય છે. અથવા તો કીડીની પંક્તિ ઉપર ચઢતી હોય તેવું લાગ્યા કરે છે, તેનાં મળમૂત્ર અલ્પ થઈ જાય છે, અને તેની આંખ તેમજ મુખાકૃતિ કાંતિ તથા સૌમ્યતા ધારણ કરે છે.

જિજ્ઞાસુ : કુંડલિની શક્તિની જાગૃતિનો અનુભવ દરેકને થાય છે ખરો ?

જવાબ : કોઈકને થાય છે ને કોઈકને નથી થતો, એ સંબંધી સર્વસામાન્ય નિયમ નથી. પરંતુ એ શક્તિની જાગૃતિને પરિણામે જે લક્ષણ પ્રગટ થાય છે તે લક્ષણોનો અનુભવ તો સૌને થાય છે જ, એ વિશે બે મત નથી જ.

જિજ્ઞાસુ : કુંડલિનીને જોઈ શકાય ખરી ?

જવાબ : ઈશ્વરની કૃપા હોય તો તમે તેને તમારાં આંતરચક્ષુથી તમારી અંદર કેવળ ધ્યાનાવસ્થામાં જોઈ શકો. એ

૨૬

અધ્યાત્મ

એટલી બધી સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે કે તેને સ્થૂલ દૃષ્ટિથી ના જોઈ શકાય. રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવને ધ્યાનમાં કુંડલિનીનું દર્શન થયું હતું, એવું એમના વાર્તાલાપમાં આવે છે. મૂલાધાર ચક્રમાંથી ઉપર ઉઠીને ઊર્ધ્વગામી બનેલી કુંડલિની કેવી રીતે ભૂમધ્ય અથવા તો આજ્ઞાચક્ર સુધી પહોંચી તેનું વર્ણન એમણે સ્વમુખે કરેલું છે. ઈશ્વરની કૃપાથી મને પણ ઈ.સ. ૧૯૪૪માં બરાબર એવો જ અનુભવ થયો હતો. તે પ્રમાણે કોઈને પણ થઈ શકે. અલબત્ત તેને માટે લગન હોવી જોઈએ.

જિજ્ઞાસુ : કુંડલિનીના જાગરણ વિના સાધનાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધી જ ના શકાય ?

જવાબ : વધી શકાય જ નહિ એવું નથી. હૃદયશુદ્ધિ, પ્રાર્થના, જપ કે ધ્યાનની દિશામાં આગળ વધી શકાય છે, પરંતુ વધારે આગળના ને નક્કર વિકાસને માટે કુંડલિનીની જાગૃતિ કરવી જોઈએ. એ બાબત મારી તમને સલાહ છે કે કુંડલિનીની વિશેષ ચિંતા વિના, તમે તમારી સાધના કરતા રહો. એ સાધનાને પરિણામે તમને ખબર પણ નહિ પડે એવી રીતે, તમારી કુંડલિની શક્તિ આપોઆપ જાગી જશે. ભક્તો તથા જ્ઞાનીઓની કુંડલિની એ રીતે જ જાગતી હોય છે. તેને માટે સત્માન પ્રયાસ કરવો જ હોય તો શિર્ષાસન, સર્વાંગાસન, પશ્ચિમોત્તાનાસન જેવા આસનોનો તથા ભસ્ત્રિકા પ્રાણાયામનો આધાર લો. વિશુદ્ધ જીવન જીવવાનો પ્રયાસ કરતા રહીને પરમાત્માને માટેનો પ્રેમ પણ કેળવતા રહો. તેથી ખૂબ ખૂબ મદદ મળશે ને કામ સહેલું બનશે.

પ્રશ્ન : કુંડલિની શક્તિની જાગૃતિ કરી આપનારા કોઈ યોગી પુરુષ અત્યારે હયાત હશે ખરા ? તમને એવા કોઈ યોગીનો પરિચય હોય તો તેમના નામઠામની માહિતી આપી શકશો ખરા ?

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૨૭

ઉત્તમ : મારા ધ્યાનમાં એવા બે ત્રણ યોગીપુરુષો છે, પરંતુ તેઓ મોટે ભાગે વિચરણ કરતા રહે છે. એટલે એમના રહેઠાણ વિષે ચોક્કસ માહિતી આપી શકતો નથી. મારી તો તમને એટલી જ સૂચના છે કે કોઈ બીજાની પાસેથી કુંડલિની શક્તિની જાગૃતિ કરાવવાની ઈચ્છા રાખવાને બદલે તમારા પોતાના પ્રામાણિક પ્રયાસના પરિણામરૂપે એને સ્વાભાવિક રીતે જ જાગવા દો. એ તમારા વિશેષ લાભમાં છે. જે પુરુષો કુંડલિનીને જગાડે છે, તે પણ એની કાયમી અથવા અખંડ જાગૃતિની બાંધધરી નથી આપી શકતા. એમની દ્વારા જગાડવામાં આવેલી કુંડલિની કેટલાક અપવાદોને બાદ કરતાં ફરી વાર શાંત પણ થઈ જાય છે. માટે કોઈપણ જાતની ઉતાવળ કર્યા વિના જપ, ધ્યાન કે પ્રાર્થનાની મદદથી કુંડલિની શક્તિને સહજ રીતે જાગવા દો.

પ્રશ્ન : કુંડલિનીની જાગૃતિ આત્મવિકાસ માટે અનિવાર્ય નથી ?

ઉત્તર : કુંડલિનીની જાગૃતિ અનિવાર્ય હોય તો પણ આપોઆપ થશે. આત્મવિકાસને માટે વધારે ઉપયોગી અને અનિવાર્ય વસ્તુ તો તમારા પોતાના સ્વભાવની શુદ્ધિ, સાત્ત્વિકતા, ઉત્તમતા અને તમારી પોતાની અંતરંગ સાધના છે. શાંતિ તથા સિદ્ધિ એથી જ મળી શકશે. આત્મસાક્ષાત્કાર પણ એથી જ શક્ય બનશે. કોઈ તમારી કુંડલિનીને જગાડી આપશે તો પણ જીવનના વિકાસને માટે જરૂરી, એનાથી આગળનું કામ તો તમારે જ કરવું પડશે. કુંડલિની શક્તિની જાગૃતિથી બીજા કેટલાક લાભ થશે. પરંતુ મનની નિર્મળતા, સંસારના વિષયો પરથી ઉપરામતા, ને ઈશ્વરપ્રેમનું પ્રાકટ્ય નહિ જ થઈ શકે. એ માટે અલગ અભ્યાસની જરૂર રહેશે એ યાદ રાખજો. એ પણ ના ભૂલતા કે આત્મવિકાસમાં એ અત્યંત અનિવાર્ય છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

૨૮

અધ્યાત્મ

॥ કર્મનો નિયમ ॥

પ્રશ્ન : કેટલાક સત્કર્મપરાયણ ઊંચી કોટીના સંતો અથવા ભક્તોના જીવનમાં કેટલીકવાર પ્રતિકૂળતાઓ આવે છે અને એમને જુદી જુદી જાતના કષ્ટોનો તથા રોગોનો સામનો કરવો પડે છે તેનું કારણ શું હશે ?

ઉત્તર : જુદા જુદા માનવોના જીવનમાં જે કાંઈ સારું અથવા ખરાબ બને છે તેની પાછળ કર્મનો ચોક્કસ નિયમ કામ કરતો હોય છે. કશું જ કોઈ પણ પ્રકારના કારણ વગર એમને એમ થતું નથી. કોઈ વાર કારણ સમજાય તો કોઈ વાર સહેલાઈથી ના પણ સમજાય, તો પણ કર્મનો નિયમ તો કામ કરતો જ હોય છે.

પ્રશ્ન : એનો અર્થ એવો કરી શકાય કે એવા મહાપુરુષોએ એમના જીવનમાં સારાં કર્મોનો આધાર નહિ લીધો હોય ?

ઉત્તર : એમણે એમના જીવનમાં સારા કર્મોનો આધાર તો અવશ્ય લીધો જ હશે. એથી તો એ ભક્ત, સંત, યોગી કે જ્ઞાની મહાપુરુષ બની શક્યા. પરંતુ એમની દ્વારા કોઈ બીજાં પ્રતિકૂળ કર્મો પણ થયાં હોય એવું બની શકે છે. કર્મોના એ રહસ્યને જાણવાનું કાર્ય અતિશય અઘરું છે. આપણે તો કેવળ અનુમાન જ કરી શકીએ.

પ્રશ્ન : તો પછી સામાન્ય માનવોમાં અને એવા મહાપુરુષોમાં તફાવત ક્યાં રહ્યો ? પ્રતિકૂળતા, વિઘ્ન, વ્યાધિનો સામનો તો બન્નેને કરવો પડતો હોય છે.

ઉત્તર : સામાન્ય અને અસામાન્ય બન્ને પ્રકારના માનવોને
જુલાઈ : ૨૦૨૧

પ્રતિકૂળતાનો, કષ્ટોનો તથા રોગોનો સામનો કરવો પડે છે, એ વાત સાચી હોવા છતાં પણ બન્ને પ્રકારના માનવોનાં મન પર એમની અસરો જુદી જુદી રીતે થતી હોય છે. સામાન્ય માનવો પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિથી ડરી, ડગી કે ગભરાઈ જાય છે અને આત્મવિશ્વાસને ખોઈ બેસે છે. કોઈવાર નિરાશાના શિકાર બનીને કુમાર્ગે પણ વળી જાય છે. પરંતુ મહાપુરુષો પોતાના મન પર કાબૂ કરી શક્યા હોવાથી અને પરમાત્મામાં અચળ વિશ્વાસ રાખતા હોવાથી ગમે તેવી, ગમે તેટલી પ્રતિકૂળતાઓ, આપત્તિઓ અને નિષ્ફળતાઓ આવે તો પણ ડરતા નથી, ડગતા નથી. તથા આત્મવિશ્વાસને કદી પણ ગુમાવતા નથી. પરમાત્મા પ્રત્યે અચળ વિશ્વાસ રાખીને એ સઘળા સંજોગોમાં શાંત રહે છે. જે કાંઈ સહન કરવું પડે છે તે શાંતિથી સહન કરે છે, અને કદી પણ વિપથગામી બનતા નથી એ કર્તવ્યની કેડી પર દિનપ્રતિદિન ઉત્તરોત્તર આગળ ને આગળ વધતા રહે છે. એવી રીતે એમનામાં અને સામાન્ય માનવોમાં માનસિક વિકાસની દૃષ્ટિએ આભજમીનનો તફાવત હોય છે.

પ્રશ્ન : માનવમાત્રને પ્રતિકૂળતા, કષ્ટ તથા વ્યાધિના ભોગ બનવું પડે છે ?

ઉત્તર : એવો કોઈ સર્વસામાન્ય નિયમ નથી હોતો, તો પણ સામાન્ય રીતે મોટાભાગના માનવોને તેમના ભોગ બનવું પડે છે. જેવી રીતે માનવોને સંપત્તિવેરો લાગુ પડે છે તેવી રીતે એ સંબંધમાં પણ સમજી લેવાનું છે. જે જન્મે છે તે શરીરના કેટલાક સારાનરસા ઋણાનુબંધોને લઈને જન્મે છે. એ ઋણાનુબંધોને અનુસરીને માનવ સુખ તથા દુઃખનો ઉપભોગ કરતો હોય છે.

એ ઉપભોગમાંથી કોઈપણ માનવ છૂટી શકતો નથી. ઉપભોગની અસરોમાંથી છૂટવા માટે સૌ કોઈ સ્વતંત્ર હોય છે.

પ્રશ્ન : ઈશ્વરની કૃપાથી, મંત્રજપથી અથવા બીજી કોઈ ધર્મક્રિયાની મદદથી પ્રતિકૂળતા, કષ્ટ, અથવા વ્યાધિમાંથી છૂટી શકાય ખરું ?

ઉત્તર : જરૂર છૂટી શકાય. ઈશ્વરકૃપા તો સર્વોપરી હોય છે. એની આગળ કાંઈપણ અશક્ય નથી હોતું. એને જે માંગે છે અથવા મેળવે છે, તે સર્વપ્રકારે સુખી થાય છે. એ માનવને દુઃખમાંથી મુક્તિ આપે છે. નામજપ તથા બીજી એવી જ ધાર્મિક ક્રિયાઓના સંબંધમાં પણ એવું જ સમજી લેવાનું છે. એ ક્રિયાઓની મદદથી માનવ આધિ, વ્યાધિ તથા ઉપાધિમાંથી મુક્તિ મેળવે છે. પ્રારબ્ધ ખૂબ જ બળવાન હોય તો પણ પ્રતિકૂળતા તથા સંકટોને શાંતિથી સહન કરવાની શક્તિ સાંપડે છે. આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોએ એટલા માટે જ એમનો આધાર લેવાની ભલામણ કરી છે. પ્રતિકૂળતા અથવા કષ્ટ કોઈપણ કારણે આવતું હોય પણ તેનો ઉપાય કરવા માટે માનવ સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર છે. એણે એનો પ્રતિકાર કરવો જ જોઈએ.

પ્રશ્ન : ઉપાય કરવા છતાં પણ પ્રતિકૂળતા અને મુસીબતમાંથી મુક્તિ ના મળે તો શું સમજવું ?

ઉત્તર : એવે વખતે એવું સમજવું અને આશ્વાસન મેળવવું કે પ્રારબ્ધકર્મ ખૂબ જ બળવાન છે, એ છતાં પણ નિરાશ તો બનવું જ નહિ.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

॥ બુદ્ધિયોગ ॥

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના દસમા અધ્યાયના દસમા શ્લોકમાં ભગવાન કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું છે :

તેષાં સતતયુક્તાનાં ભજતાં પ્રીતિપૂર્વકમ્

દદામિ બુદ્ધિયોગં તં યેન મામુપયાન્તિ તે ॥

અર્થાત્ જેમનાં જીવન મારી સાથે સતત રીતે સદાને માટે જોડાયેલાં હોય છે ને જે મને પરમ પ્રેમપૂર્વક શ્રદ્ધાભક્તિથી સંપન્ન બનીને અંતરના અંતરતમમાંથી સર્વ પ્રકારે ભજે છે તેમને હું બુદ્ધિયોગ આપું છું જેથી તે મને મેળવી લે છે અથવા મારો સાક્ષાત્કાર સાધી શકે છે.

એ ઉદ્ગારોનું રહસ્ય જાણવા જેવું છે. ભગવાન ભક્ત પર પ્રસન્ન થઈને શું આપે છે ? ધન, વૈભવ, યશ, પદ, પ્રતિષ્ઠા, અધિકાર, સૌંદર્ય, યૌવન, દીર્ઘજીવન, રિદ્ધિસિદ્ધ ? ભગવદ્ગીતામાં એના પ્રત્યે અંગુલિનિર્દેશ કરવામાં નથી આવ્યો, એમાં તો જણાવવામાં આવ્યું છે કે ભગવાન પોતાના એકનિષ્ઠ ભક્ત કે આરાધકને કૃપા કરીને બુદ્ધિયોગ આપે છે. બુદ્ધિની પ્રાપ્તિ થવી એક વાત છે ને બુદ્ધિયોગની સંપ્રાપ્તિ થવી એ જુદી જ વાત છે. બુદ્ધિથી સંપન્ન માનવો અનેક દેખાય છે. વૈજ્ઞાનિકો, ડૉક્ટરો, વકીલો, ન્યાયાધીશો, અધ્યાપકો, વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, અમલદારો, રાજનીતિજ્ઞો, લોકસેવકો, ખેડૂતો અને મજૂરો ઓછીવત્તી બુદ્ધિથી સંપન્ન હોય છે. ચોરી તથા ખૂન કરનારા ને કરવેરા છુપાવનારાઓ તથા દાણચોરોમાં

પણ ઓછી બુદ્ધિ નથી હોતી. પોતાના કુકર્મને સફળતાપૂર્વક પાર પાડવા માટે તે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને કુશળતાપૂર્વક યોજના બનાવે છે અને એનો અમલ કરે છે. રાવણે સીતાના હરણ માટે જે યોજના ઘડેલી એને માટે અસાધારણ બુદ્ધિશક્તિનો ઉપયોગ કરેલો. પરંતુ એ બુદ્ધિ પ્રશસ્ય ના બની અને એનું અને અન્યનું કલ્યાણ પણ ના કરી શકી. ભગવાન ભક્તને કૃપાની વર્ષા વરસાવીને એવી બુદ્ધિનું દાન નથી કરતા. ગીતામાં એમણે પોતાના અનુગ્રહના પરિણામરૂપ કેવળ બુદ્ધિપ્રદાન કરવાનું કહેવાને બદલે બુદ્ધિયોગપ્રદાન કરવાની વાત કરી છે.

એ બુદ્ધિયોગનો અર્થ શો થાય છે અથવા એ કેવાંક કામમાં આવે છે એનું સ્પષ્ટીકરણ એમણે ત્યાં તરત જ કર્યું છે. ‘યેનમામુપયાંતિ તે.’ ભક્તને હું એવો બુદ્ધિયોગ આપું છું કે જેની મદદથી એ મારી પાસે પહોંચી શકે અથવા મારો સુખદ શાંતિપ્રદાયક સાક્ષાત્કાર સાધી શકે. બુદ્ધિ વાદવિવાદ માટે, વિતંડાવાદ માટે, બુદ્ધિપ્રદર્શન માટે પણ હોઈ શકે. મસ્તિષ્કનો અલંકાર પણ બની શકે. ભગવાન એવી બુદ્ધિની બાંધધરી આપવાને બદલે બુદ્ધિયોગની બાંધધરી આપે છે. નિર્મળ પરમાત્મમયી પરમાત્મપરાયણ વૃત્તિ કે બુદ્ધિ જ યોગ બની શકે. જીવ અને શિવની વચ્ચેના સેતુનું કામ કરી શકે. માનવને પવિત્ર માનવતાથી મંડિત, મુક્ત ને પૂર્ણ બનાવે અને અન્યને માટે જીવતાં શીખવે. ભક્ત કે સાધકને એવા બુદ્ધિયોગની જ અપેક્ષા અને આવશ્યકતા હોય છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના દસમા અધ્યાયના અગિયારમા

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૩૩

શ્લોકમાં એવા જ સંદર્ભમાં પરંતુ જરાક જુદી દેખાતી પરિભાષામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે એવા શરણાગત એકનિષ્ઠ ભક્તો પર અનુકંપા કરવા માટે એમના અંતરમાં પરમ પ્રકાશવાન પ્રજ્ઞાના પ્રદીપને પ્રકટાવીને હું અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો અંત આણું છું.

તેષામેવાનુંકંપરર્થ મહમજ્ઞાનજ તમઃ

નાશયામ્યાત્મભાવસ્થો જ્ઞાનદીપેન ભાસ્વતા ॥

જીવનને ઉજ્જવળ, નિર્વાસનિક, નિર્બંધ બનાવવા માટે એવા બુદ્ધિયોગની આવશ્યકતા છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના પંદરમા અધ્યાયના છેવટના શ્લોકમાં પણ એ જ અર્થમાં જણાવ્યું છે કે હે પવિત્ર અર્જુન, મેં તને આ ગુહ્યતમ શાસ્ત્રનો સદુપદેશ સંભળાવ્યો છે, એને સમજીને બુદ્ધિમાન થવું જોઈએ અને કૃતકૃત્ય થવું જોઈએ.

ઈતિગુહ્યતમં શાસ્ત્રમિદમુક્તં મયાનઘ,

એતદ્ બુદ્ધ્વા બુદ્ધિમાનૂસ્યાત્ કૃતકૃતશ્ય ભારત ॥

ત્યાં પણ સુસ્પષ્ટ કર્યું છે કે શાસ્ત્રનું શ્રવણમનન કેવળ બુદ્ધિમાન બનવા માટે નથી પરંતુ કૃતકૃત્ય થવા માટે છે. એવી કૃતકૃત્યતા બુદ્ધિયોગ દ્વારા જીવનને ઉજ્જવળ કરીને પરમાત્માની અપરોક્ષાનુભૂતિ કરવાથી જ-પરમાત્માનું અલૌકિક અનુસંધાન સાધવાથી જ પામી શકાય.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(આત્માની અમૃતવાણી)

૩૪

અધ્યાત્મ

॥ अनासक्ति ॥

पद्म पाणीनी वय्ये प्रकटे छे परंतु ऐनी असरथी देभीती रीते ज अलिप्त रडे छे. ऐनां पत्रोने पाणीनी अथवा कादवनी असर थती नथी. श्रीमद् भगवद्गीतामां ऐनी स्मृति करावतां कडेवामां आव्युं छे के पद्मपत्रमिवांभसा.

अग्निने उधेई नथी लागती. मडामणिनी पासे मेल नथी टकतो. यंद्रनी यारे तरङ्ग असंभ्य अब्रोनां आवरणो आवे छे तोपण यंद्रनी के यंद्रनी यारुता पर ऐमनो अल्प पण प्रभाव नथी पडतो. यंद्र अने ऐनी यारुता ऐथी अलिप्त ज रडे छे. शास्त्रो तथा सत्पुरुषोऐ संसारना विरोधाभासी वायुमंडलनी वय्ये, पार विनानी प्रतिकूल परिस्थितिओनी वय्ये, ऐवी रीते असंग रीते रडेवानो संदेश पूरो पाड्यो छे अने ऐने अनासक्तिनुं नाम आप्युं छे. अनासक्ति मननी अवस्था के भूमिका छे. ऐनो अर्थ पदार्थोनीो बाह्य परित्याग नथी. घर, कुटुंब, परिवार, प्रवृत्तिने परित्यागीने दूर-सुदूरवर्ती सरिताप्रदेश, गिरिगडवर अथवा अरण्यमां जता रडेवुं ऐवो पण नथी. जगतने धिक्कारवुं अने कर्तव्यना अनुष्ठानने तिरस्कारवुं ऐवो पण नथी थतो. ऐनो अर्थ तो सौमां रडेवुं, छातां पण सौथी पर बनीने रडेवुं, सौनी वय्ये वसवुं छातां पण हृदयमां-अंतरना अंतरतममां कोईने पण ना वसाववुं, कोईनी ममता अथवा आसक्ति ना राभवी ऐवो थाय छे. तन संसारमां परंतु मन परमात्मामां. श्वास स्थूल जटिल जगतमां

जुलाई : २०२१

३५

परंतु वास सूक्ष्मतिस्सूक्ष्म जगतना अधीश्वरमां. परमात्मानी प्रीति विना, अलौकिक ज्ञान विना, आत्म-निरीक्षण विना ऐवी अनासक्तिनो आविर्भाव नथी थतो. अने थाय छे त्यारे साथी सुभाकारी, शांति तथा प्रसन्नतानी प्राप्ति सडज बने छे. जगत जगदीश्वरनी ज लीला लागे छे. बाधक बनवाने बढले साधक बने छे. प्रवृत्ति अतिशापडूप नई पण आशीर्वादडूप ठरे छे.

समाजमां धननी, पदनी, प्रतिष्ठानी, सत्तानी, ऐश्वर्यनी, बाह्य सुभोपभोगनी स्पर्धा अने ऐमांथी परिणमनारी आसक्ति वधी जय छे त्यारे समाजजवन अस्थिर, अव्यवस्थित, अशांत बने छे. ऐने स्वस्थ, सुव्यवस्थित, शांत राभव माटे प्रत्येक व्यक्तिऐ पोतपोताना स्थानमां सम्यक् रीते श्वास लेतां अनासक्त रडेवानो प्रयास करवो जेईऐ. आरंभमां ऐवो प्रयास करवो पडे छे अने आगण पर ऐ प्रयास सडज बने छे.

आसक्ति बंधन छे. अनासक्ति जवनमुक्तिनी कल्याणकेडी छे.

—श्री योगेश्वरज
(आत्मानी अमृतवाणी)

‘तमे ऐक ज काम करो. तमारी ईच्छा कापी नापो. पछी जे छे ते प्रगट थई जशे. तमे ऐने नाम न आपो. नहि तो तमारी कल्पना ऐ नाम पकडी लेशे अने तमे भेलमां ञोवाई जशो.’

३६

अध्यात्म

॥ स्वाभावિકता ॥

એ દિવસે ફોટોગ્રાફરે ફોટો લેવાની તૈયારી કરતી વખતે એમને જણાવ્યું :

જરા હસતા રહેજો. મોઢાને થોડુંક મલકતું, હસતું રાખજો. ફોટો ત્યારે જ સારો આવી શકશે.

ફોટો પડાવનાર ભાઈએ કૃત્રિમ રીતે હસવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એ પ્રયત્ન ક્ષણજીવી નીવડ્યો એટલે ફોટોગ્રાફરે વળી કહ્યું, ફોટો લઉં ત્યાં સુધી મનને મજબૂત રાખીને સ્મિત કરતા રહો તો સારું.

પરંતુ મારાથી વધારે સમય સુધી સ્મિત કરી શકાતું જ નથી. આટલું સ્મિત પણ મહામહેનતે કરી રહ્યો છું. એટલે તમે મને હસતા જુઓ તે જ વખતે ફોટો પાડી લો તો સારું. વિલંબ ના કરો.

પેલા ભાઈના શબ્દો સાંભળીને ફોટોગ્રાફરે ફરી વાર થોડાક સમય સુધી હસતા રહેવા જણાવ્યું; અને અવસરને ઓળખીને તરત જ ફોટો પાડી લીધો. છતાં પણ છેક છેવટની ક્ષણે પાછો પેલા ભાઈનો ચહેરો ગંભીર બની ગયો.

ફોટોગ્રાફરે જણાવ્યું કે હવે ફોટો ધાર્યા જેટલો સારો નહીં આવે. એનો દોષ મને ના દેતા. મેં તમને પ્રથમથી જ સૂચના આપેલી.

દોષ ફોટોગ્રાફરનો પણ હતો જ. કારણ કે એ પેલા ભાઈનો સ્વાભાવિક નહિ પરંતુ કૃત્રિમ ફોટો લેવાની કોશિશ કરી રહેલો. એમના મનમાં એવો ભ્રાંત વિચાર પેસી ગયેલો કે સ્મિત કરતા મુખવાળો ફોટો જ આદર્શ અથવા વધારે સારો કહેવાય. ફોટો માનવની નૈસર્ગિક મુખાકૃતિનું પ્રતિબિંબ પાડતી સહજ

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૩૭

પ્રતિચ્છબી હોવો જોઈએ એ વાતનો એમને ખ્યાલ જ નહોતો. ફોટો પાડવાની પ્રક્રિયાને એ એક કૃત્રિમ નાટકીય પ્રક્રિયા સમજતા.

આપણામાંના ઘણા એવું સમજતા હોય છે. અસલ નહિ પણ નકલ, કુદરતી નહિ પરંતુ કૃત્રિમનો આપણે દેખાવ કરીએ છીએ. એને આરાધીએ અથવા ઉત્તેજાએ છીએ. પરિણામે આપણા જીવનમાં પણ કૃત્રિમતા આવે છે અને આપણા સમાગમમાં આવનારા બીજા બધા પણ કૃત્રિમ થવાનો, જેવા નથી તેવા દેખાવાનો, તેવી રીતે બોલવાનો, બેસવાનો, ચાલવાનો, જીવવાનો, હસવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એવો પ્રયત્ન આપણને ગમે છે. એને લીધે આપણા જીવનની સ્વાભાવિકતા ઘટતી કે મટતી જાય છે. દંભ, દેખાવ, બનાવટ, છેતરપિંડી વધતી જાય છે. શાંતિ મટતી જાય છે. અશાંતિ વિસ્તરતી રહે છે. આપણે જેવા છીએ તેવા દેખાવાનો, જીવવાનો પ્રયાસ જ નથી કરતા. આપણી સ્વતંત્રતા તથા સુરુચિકરતાનો નાશ થાય છે.

એવા જીવનવ્યવહારથી જુદી રીતે, સ્વાભાવિક રીતે જીવનારા ને જીવવા માગનારા માનવો પણ મળી આવે છે. એમની સંખ્યા ભલે ઓછી હોય, અત્યંત ઓછી હોય પરંતુ એમનો આત્મિક અભાવ નથી. એમને મળીને આનંદ થાય છે. સંતોષ સાંપડે છે. એ અવનીના અલંકાર લાગે છે.

એક સદ્ગૃહસ્થને એમનાં શ્રીમતીજીએ સૂચના આપી કે આજે આપણે ઘેર પેલા પ્રતિષ્ઠિત પુરુષો મળવા આવવાના છે. માટે સંભાળીને બેસજો, બોલજો, ને પેલાં કીમ કલરનાં રેશમી કપડાં પહેરજો. એ સદ્ગૃહસ્થે સ્વસ્થતાપૂર્વક શાંતિથી જણાવ્યું કે તારી સૂચના માટે આભાર. તારી સૂચનાઓ સદા આવી જ હોય

૩૮

અધ્યાત્મ

છે. છતાં પણ હું મારી ઈચ્છા પ્રમાણે કરતો રહું છું. હું જેવી રીતે રોજ રહું છું, બોલું છું, તેવી રીતે જ રહીશ, બેસીશ ને બોલીશ. રોજનાં જ વચ્ચો પહેરીશ. કોઈના માટે આવશ્યક દેખાવ કે દંભ નહિ કરું. જેવો છું તેવો જ રહીશ.

એ સદ્ગૃહસ્થે એમને ત્યાં પધારેલા ફોટોગ્રાફરને પણ એની સ્મિત કરવાની સૂચનાને સાંભળીને જણાવ્યું કે હું જેવો છું તેવો જ સ્થૂળ રીતે ફોટામાં પ્રતિબિંબિત બનું એવી મારી ઈચ્છા છે. માટે મારો સહજ ફોટો લઈ લો. એ ફોટો મારો અસલ ફોટો હશે. નકલી ફોટો નહિ હોય. ફોટોગ્રાફરે અવારનવાર દલીલો કરી પરંતુ એમનું કાંઈ વળ્યું નહિ. છેવટે એમને પેલા સદ્ગૃહસ્થનો સહજ, સ્વાભાવિક, નૈસર્ગિક ફોટો જ લેવો પડ્યો. એ ફોટાની નીચે પેલા સદ્ગૃહસ્થે સુંદર શબ્દોમાં લખ્યું- ‘સ્વાભાવિક ફોટો’-જેવો છું તેવો જ.

જીવનમાં આપણે પણ જેવા છીએ તેવા જ નૈસર્ગિક રીતે જ, કોઈ પણ પ્રકારની બનાવટ સિવાય, કોઈનીય આંખે ઊંધા ચશ્માં પહેરાવવાના પ્રયાસો કરવાને બદલે, આપણા મૂળ સહજસ્વરૂપે રહેવાની ને જીવવાની કોશિશ કરીએ તો ! આપણને અને બીજા બધાને કેટલો બધો લાભ થાય ! જીવનની અનેકવિધ સમસ્યાઓ સહેલાઈથી ઊકલી જાય. આપણને સહજ રીતે જીવવાનો સંતોષ મળે. એ સંતોષ શાંતિમાં, ઊંડી સનાતન શાંતિમાં પરિણમે. તો આવો, આજથી, અત્યારથી જ સ્વાભાવિક રીતે જીવવાનો, જીવનના પ્રત્યેક વ્યવહારમાં સ્વાભાવિકતા લાવવાનો સંકલ્પ કરીએ. એ શુભ સંકલ્પને વળગી રહીએ.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(આત્માની અમૃતવાણી)

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૩૯

॥ લોકોને ઉદ્દેગ અને લોકોથી ઉદ્દેગ ॥

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના બારમા અધ્યાયમાં ભક્તના લક્ષણોની ચર્ચાવિચારણા કરતી વખતે કહેવામાં આવ્યું છે કે આદર્શ પરમાત્મપ્રેમી પરમાત્મનિષ્ઠ ભક્તને લીધે કોઈને, સમાજને ઉદ્દેગ નથી થતો. એવા મન-વચન-કર્મથી પવિત્ર અને બીજાને કાજે કલ્યાણકારક જીવન જીવનારા ભક્તનું જીવન અન્યને માટે ઉદ્દેગરૂપ નથી થતું. ભગવાન કૃષ્ણે અર્જુનને જણાવ્યું છે કે, યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો । એ વચનોનો ભાવાર્થ સારી પેઠે શાંતિપૂર્વક સમજવા જેવો છે. ભક્ત કોઈનું બૂરું કરતો નથી, કરવાની ઈચ્છા રાખતો નથી, ને કરી શકતો નથી. તે તો સમસ્ત સંસારનું, જીવમાત્રનું, મંગલ જ ચાહે છે. ‘સંસારમાં સદાયે જીવો સદા સુખી હો. ના દુઃખ હો જરીયે સૌ રીતથી સુખી હો.’ ‘સૌનું કરો કલ્યાણ દયાળુ પ્રભુ સૌનું કરો કલ્યાણ. નરનારી પશુપંખીની સાથે જીવજંતુનું તમામ. દયાળુ પ્રભુ સૌનું કરો કલ્યાણ.’ એ એની ભાવના, કામના, અપેક્ષા, અભિલાષા તથા પ્રાર્થના હોય છે. એનો જીવનવ્યહાર પણ એવો આત્મનિરીક્ષણપૂર્વકનો, જાગ્રત, પ્રત્યેક પગલે વિવેકયુક્ત ગણતરીપૂર્વકનો, વિશદ, વિશુદ્ધ અને માનવતાપૂર્ણ હોય છે કે બીજાને માટે એ હાનિકારક કે દુઃખદ બનવાને બદલે લાભકારક તથા સુખદ થાય છે. કોઈક પૂર્વગ્રહયુક્ત, સંકુચિત દષ્ટિવાળા, તેજોદ્વેષી, અકારણ વેરી, નિંદા કે ટીકાખોર, ઈર્ષાળુ, અહંકારી, અજ્ઞાની માનવને એને લીધે અકારણ અનાવશ્યક ઉદ્દેગ થઈ આવે, અશાંતિ અનુભવવી પડે એ જુદી વાત છે. બાકી

૪૦

અધ્યાત્મ

અધિકતર તો એનું જીવન સર્વશ્રેયસ્કર અને સર્વસુખશાંતિપ્રદાયક હોવાથી એનાથી કોઈને ખેદ કે કલેશ નથી પહોંચતો. એનાં દર્શન, સ્પર્શન, સંસર્ગ અને સમાગમથી જે ઉદ્વિગ્ન હોય તેમનો ઉદ્વેગ દૂર થાય છે. તેમને પ્રેરણા, પ્રકાશ, પ્રસન્નતા તથા શાંતિ સાંપડે છે. એનું જીવન, સંભાષણ કે વર્તન સંસારની મહામૂલી મૂડી, અસ્ક્યામત કે થાપણ થઈ પડે છે. એની ઉપસ્થિતિને લીધે આજુબાજુના વાયુમંડળમાં પ્રેરણા તથા ઉત્સાહનાં નવાં પ્રાણવાન પરમાણુ ફરી વળે છે. એની અમૃતમય અક્ષય અમોઘ અસર દૂર-સુદૂર સુધી પહોંચી જાય છે. એ સર્વ પ્રકારે શોકનાશક અને શાંતિદાયક થઈ પડે છે.

એના જ અનુસંધાનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે લોકાન્નોદ્વિજતે ચ યઃ । ભક્તોને લોકો કે સમાજથી કોઈ પ્રકારનો ઉદ્વેગ નથી થતો. એનો અર્થ પણ સમજવા જેવો છે. કેટલાક લોકો ભક્તોની નિંદા કરે છે, અકારણ અનુચિત આલોચનાનો આધાર લે છે, ભક્તો પર અયોગ્ય દોષારોપણ કરે છે, ભક્તોનો દ્વેષ કરે છે, અથવા ભક્તોને હેરાન કરે છે. એમના માર્ગમાં અંતરાયો નાખે છે કે અવરોધો પેદા કરે છે. આદર્શ ઈશ્વરનિષ્ઠ ઈશ્વરપ્રેમી ભક્તને એને લીધે પણ કોઈ પ્રકારનો ખેદ, કલેશ કે શોક નથી થતો. એ કોઈને અકારણ દોષ નથી દેતો. એનાથી અશાંત નથી બનતો. પોતાના પસંદ કરેલા પવિત્ર પથ પર આગળ ને આગળ વધતો જ રહે છે. એ માનવતાને મૂકી દઈને બીજાની પેઠે પ્રતિશોધભાવથી પ્રેરાઈને દાનવ નથી થતો, નથી થઈ શકતો. એ અન્યનું ભલું જ ઈચ્છે છે. મંગલના જ મનોરથ કરે છે. વિરોધીઓની ને વિદ્વેષીઓની પણ કલ્યાણકામના જ કરતો રહે

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૪૧

છે. કેટલાય માનવીઓને આપણે ફરિયાદ કરતા જોઈએ છીએ કે અમારી કોઈ કદર કરતું નથી. અમને જોઈએ તેટલું સન્માન મળતું નથી. લોકો અજ્ઞાનમાં, મોહમાં, માયામાં પડી ગયા છે. કૃતઘ્ની છે. આદર્શ ભક્તને એવી ફરિયાદ કરવાનું કારણ નથી રહેતું. એવા વિચારો નથી સતાવતા. એના અંતરમાં એવા ભાવો નથી પેદા થતા. તે સૌની સદ્બુદ્ધિની, શાંતિની, સુખાકારીની પ્રાર્થના કરે છે. પ્રત્યેક પરિસ્થિતિને કે પ્રસંગને પ્રભુનો પુનિત પ્રસાદ સમજે છે, અને શાંતિ, સ્વસ્થ, સદ્ભાવભરપૂર, નિર્વિકાર, નિર્વેર તથા પ્રસન્ન રહે છે. એ કોઈને નિરર્થક દોષ નથી દેતો. કોઈને માટે આક્ષેપ નથી કરતો. કોઈ પ્રકારનો દુર્ભાવ નથી સેવતો. સદા પરમાત્માના સ્મરણ-મનન ને નિદિધ્યાસનમાં, અન્યના કલ્યાણકાર્યોના અનવરત અનુષ્ઠાનમાં રત રહે છે. એને મળેલા અંદરના આત્મિક આનંદના અર્ણવમાં અહર્નિશ અવગાહન કરે છે. બહારની પરિસ્થિતિ એ આત્માનંદનો, અંતરંગ સ્થિરતા, પ્રસન્નતા તથા શાંતિનો નાશ નથી કરી શકતી. ના કદીયે નહિ.

ગીતાના ઉદ્ગારો એ વાત પ્રત્યે અંગુલિનિર્દેશ કરે છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી
(આત્માની અમૃતવાણી)

‘અંતરના સિંહાસન પર પરમાત્માને પ્રતિષ્ઠિત કરી, તમે મટો તો જ એને પામી શકો.’

૪૨

અધ્યાત્મ

॥ છૂટો દોર કે દબાણ ? ॥

કેટલાક વિચારકો કે વિદ્વાનો વૃત્તિઓને છૂટો દોર આપવામાં માને છે, મનમાં જે પણ વૃત્તિ ઊઠી, જે સંકલ્પ, વિચારભાવ ઉદ્ભવ્યા, તેમને દબાવી કે રોકી દેવાને બદલે તેમને બહાર નીકળવા દેવા, એમનો આચારમાં અનુવાદ કરવો, અથવા એ અનુસાર વર્તવું, એવી વિચારસરણીમાં એ વિશ્વાસ રાખે છે અને અવસર આવ્યે એને અનુસરે છે. એ કહે છે કે ભાવો કે વિચારોને રોકવાથી કે દબાવવાથી શારીરિક અને માનસિક રીતે મોટું નુકશાન થાય છે. એમના કથનને આદર્શ માનીને અનુસરનારો વર્ગ પણ સ્વાભાવિક રીતે જ વધતો જાય છે. કારણ કે એ વિચારસરણી છે જ એવી ચિત્તાકર્ષક અને ચેપી. એમાં પરંપરાગત વિચારપદ્ધતિ કરતાં વિપરીત એવી બીજી વિચારસરણીનો પડઘો પડે છે. વૃત્તિઓ, વિચારો ને ભાવોનો સંયમ સાધવાનો સદુપદેશ તો જૂના જમાનાથી ચાલ્યો આવે છે પરંતુ એમને છૂટો દોર આપવાની વાત અનોખી અથવા ઊલટી છે. એટલે તરત જ ધ્યાન ખેંચે છે. અવનવી, વિપરીત, વિરોધી અથવા ઊલટી વસ્તુનો એવો સ્વભાવ હોય છે.

સ્વામી વિવેકાનંદને પરદેશના પ્રવચન-પ્રવાસ દરમિયાન એક મહાનુભાવનો મેળાપ થયો. તે એમને પોતાના પંથમાં લઈ જવાની આકાંક્ષા રાખતા. સ્વામી વિવેકાનંદે એમને એમના પંથની કોઈ વિશેષતા દર્શાવવા જણાવ્યું તો એમણે કહ્યું કે અમારા પંથમાં પ્રવેશનારને ગમે તેટલી વાર લગ્ન કરવાની છૂટ મળે છે. વિવેકાનંદે જણાવ્યું કે મારા જીવનમાં તો એ આકર્ષણ હવે નથી રહ્યું પરંતુ આકર્ષણની એ વાત અસાધારણ છે, ને જુલાઈ : ૨૦૨૧

ભારતમાં તમારા પંથના પ્રચાર માટે જશો તો તમને થોડાઘણા અનુયાયીઓ મળી રહેશે. એ દેશમાં બધા જ પંથો કામ કરે છે.

છતાં પણ કોઈપણ વિચારસરણીનો તટસ્થ રીતે જીવનોપયોગી વિચાર કરવાનું આવશ્યક હોય છે. એવી રીતે વૃત્તિઓને કે વિચારોને છૂટો દોર આપવાની વિચારધારાને પણ વિચારી લઈએ. જે પુરુષો એવું કહે છે કે માને-મનાવે છે કે મનમાં જે પણ વિચાર, ભાવ, ઊર્મિ ઊઠે એને દબાવવાને બદલે એનો તરત જ અમલ કરવો અથવા એ અનુસાર કરવા માંડવું, એ પુરુષોનાં કથન, મંતવ્ય કે અભિપ્રાયને પણ માની ના શકાય અથવા આદર્શ ના ગણાય. સમજુ માનવ કોઈપણ પ્રકારના વિચાર વગર જેમ ફાવે તેમ આંખ મીચીને કામ કેવી રીતે કરી શકે ? એવી રીતે તો કેટલીકવાર પણ વર્તતાં નથી દેખાતાં. અમે એક દિવસ કૂતરાને રોટલો નાખ્યો. અમને એમ કે કૂતરો એ રોટલો તરત જ ખાઈ જશે પરંતુ અમારા આશ્ચર્ય વચ્ચે કૂતરાએ એ રોટલાને ના ખાધો. અમે બીજો રોટલો નાખ્યો તો એણે એ પણ ના ખાધો. એનો ઉપયોગ પાછળથી ભેગા મળેલા કાગડાઓએ પણ ના કર્યો. કારણ કે એ વાસી હતો. અમને થયું કે કૂતરો અને કાગડા પણ આટલો વિવેક કરી શકે છે તો પછી માનવ તો વિવેક કરે જ. એ વધારે શિક્ષિત, સંસ્કૃત મનાય છે. જોઈને પગલું ભરવું, વિચારીને બોલવું ને વર્તવું, માનવને માટે આવશ્યક, આવકારદાયક, અભિનંદનીય, આશીર્વાદરૂપ છે. માટે જ શાસ્ત્રે જણાવ્યું છે કે જોઈને-દૃષ્ટિથી પવિત્ર કરીને પગલું ભરવું જોઈએ. દૃષ્ટિપૂતં ન્યસેત્ પાદમ્. જોયા વિના, ચારેકોર દૃષ્ટિપાત કર્યા વિના ચાલવામાં આવે તો કોઈવાર લપસી પડાય, ખાડામાં પડાય, વાગી જાય, ભળતા જ માર્ગે ચઢી જવાય, કે

કોઈની સાથે ભટકાઈ પડાય. કોઈને હાનિ કરાય. મનમાં ઉદ્ભવતા નાનામોટા બધા જ ભાવો કે વિચારોનો અમલ કેવી રીતે થાય ? એ પ્રમાણે વર્તવાનું કેવી રીતે કહેવાય ? કોઈને કોઈના ઘરમાં પ્રવેશીને ચોરી કરવાનો વિચાર આવે તો તેણે એ વિચારને અનુલક્ષીને તરત જ ચોરી કરવી ? ખૂન કરવાનો વિચાર આવે અથવા વ્યભિચારના વિચારવાળાએ એ પ્રમાણે વર્તવા માંડવું ? સ્થિર બુદ્ધિના સમજુ કહેવાતા માનવ પાસે એવી અપેક્ષા ના રાખી શકાય. બધા જ વિચારો, બધી જ વૃત્તિઓ અને ઊર્મિઓને અનુસરવામાં આવે તો આપણી આજુબાજુના સમાજમાં અવ્યવસ્થા થઈ જાય. આતંક અને અશાંતિ વધી જાય.

વૃત્તિઓને દબાવવાની કે એમને છૂટો દોર આપવાની બંને પ્રકારની વૃત્તિ કે પ્રવૃત્તિ વ્યક્તિ તથા સમષ્ટિને માટે હાનિકારક છે. એક ઉત્તર ધ્રુવ છે તો બીજી દક્ષિણ ધ્રુવ. બંનેની ભલામણ ના કરી શકાય. ઉત્તમ વસ્તુ તો વૃત્તિ, વિચાર, ઊર્મિને તટસ્થ રીતે વિચારીને, એની સારસરિતાને સમજીને, આવશ્યકતા અનુસાર અપનાવવાની કે અમલ કરવાની છે. વૃત્તિ કે વિચારોને દબાવવાની કે છૂટો દોર આપવાની ભલામણ કરવાને બદલે આપણે એમને તપાસવાનું, ચકાસવાનું, અને એમનો વિવેકપૂર્વકનો વિનિયોગ કરવાનું વલણ પસંદ કરીશું, વધારે યોગ્ય, તંદુરસ્ત અથવા આદર્શ માનીશું. એવું વલણ જ માનવને ભોગ તથા યોગ ઉભયનો સમ્યક આનંદ આપશે અને શાંતિ પ્રદાન કરશે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(આત્માની અમૃતવાણી)

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૪૫

॥ ધ્યાન-છટકબારી કે સંમોહન ॥

ધ્યાનની પ્રવૃત્તિ જીવનની વાસ્તવિકતાઓથી છૂટવાની છટકબારી છે ? જીવનની યથાર્થતા પ્રત્યે આંખમીંચામણાં કરીને એનાથી દૂર-સુદૂર જવાની પ્રક્રિયા છે ? ધ્યાનની સાધના સ્વાત્મસંમોહન Self-Hypnotism નથી ? ઘણા શિક્ષિત સુવિચારશીલ, સુસંસ્કારી માનવોનું માનવું છે કે એ એક પ્રકારનું સ્વાત્મસંમોહન છે. એ વિશે આપનો શો અભિપ્રાય છે તે જણાવશો ?

એક સત્સંગી જિજ્ઞાસુ સાધકે એવા પ્રશ્નો પૂછ્યા છે.

એ પ્રશ્નોના સંક્ષેપમાં સારગર્ભિત રીતે ઉત્તરો આપું :

કેટલાક લોકો એવું સમજતા હોય છે કે ધ્યાન જ નહિ પરંતુ જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, ભક્તિ, યોગ, તત્ત્વજ્ઞાન, અધ્યાત્મ એક જાતની છટકબારી છે. એમનો આધાર જીવનની વાસ્તવિકતાઓથી છૂટવા કે છટકવા માટે લેવામાં આવે છે. સંસારમાં લોકો એક અથવા બીજી જાતની છટકબારીઓનો આધાર લેતા દેખાય છે. કેટલાક અશાંતિમાંથી કામચલાઉ સમયને માટે છૂટવા માટે દારૂ-શરાબનો આશ્રય લે છે, કેટલાક નાચગાનનો. કોઈ વળી સિનેમા-નાટકનો. એનાં કૃત્રિમ દૃશ્યો યથાર્થતાનું વિસ્મરણ કરાવીને એમને એટલા અલ્પ વખતને માટે આહ્લાદ અથવા આરામ આપે છે. કોઈ વધારે પડતા કંટાળે છે. તે કંટાળા, દુઃખ, અશાંતિ કે કલેશમાંથી છૂટવાની કોઈ બારી નથી રહેતી ત્યારે મકાન પરથી પડતું મૂકીને, જલાશયમાં ઝંપલાવીને, ઘાસતેલ છાંટીને, ગળે ફાંસો ખાઈને અથવા એવી જ બીજી રીતે આપઘાત કરે છે. કેટલાક મૃત્યુને છટકબારી માને છે. ધ્યાનની

૪૬

અધ્યાત્મ

સાધના જીવનમાંથી છટકવાની, જીવનને નીરસ બનાવવાની કે જીવનના તિરસ્કાર અથવા સંબંધવિચ્છેદની સાધના નથી. એ સાધના જીવનને ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે શાંત કરવાની, રસમય બનાવવાની, આનંદથી આપ્લાવિત કરવાની પ્રક્રિયા છે. એ જીવનમાં નવો રસ પેદા કરે છે, અવનવી દૃષ્ટિ અર્પે છે, તટસ્થતા કે અલિપ્તતા બક્ષે છે. એ સાધનાથી સંપન્ન સાધકાવસ્થામાં રહેલો કે સિદ્ધાવસ્થા પર પહોંચેલો સાધક આદર્શ માનવ રહે છે, ને રહેવાની કોશિશ કરે છે. એ અધ્યાપક હોય તો વધારે સારો આદર્શ અધ્યાપક બને છે. વેપારી, ગૃહસ્થી, ત્યાગી, અમલદાર હોય તો વધારે ને વધારે આદર્શ બને છે. પોતાના કાર્યક્ષેત્રને વફાદાર રહે છે. નિષ્ઠાપૂર્વક ન્યાય આપે છે, અને જીવનને અધિકાધિક આનંદમય, શાંતિસંપન્ન કરે છે. ધ્યાનની સાધના દરમિયાન મનને જે સ્વસ્થતા, શાંતિ, સ્થિરતા, પ્રસન્નતા, મધુરતા, ઉશ્કેરાટરહિતતાનો અનુભવ થાય છે તે ધ્યાનની સાધના સિવાય પણ ચાલુ રહે છે. એ જીવનને, જીવનની સમસ્યાઓને વધારે સારી રીતે તટસ્થતાપૂર્વક સમજી શકે છે. એટલે ધ્યાન જીવન પ્રત્યે, જીવનની વાસ્તવિકતા પ્રત્યે આંખમીંચામણાં કરવાની વૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ, પ્રક્રિયા કે સાધના નથી. જીવનની વાસ્તવિકતાને વધારે સારી રીતે સમજવાની, શક્તિથી સંપન્ન થવાની સાધના છે. એ જીવનને તેવો રસ, અવનવો આનંદ, અનોખો અભિગમ અર્પે છે. જીવનને જીવવા જેવું, ચાહવા જેવું, માણવા જેવું બનાવે છે. એ જીવન પ્રત્યે, અને શાશ્વત અમર જ્યોતિર્મય જીવન પ્રત્યે અધિકાધિક પ્રમાણમાં અભિમુખ બનવાની પ્રક્રિયા છે.

હવે સ્વાત્મસંમોહનના બીજા મુદ્દા વિશે. ધ્યાનને જે પોતાની

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૪૭

જાતનું સંમોહન સમજે છે તેમની સમજણ અધૂરી છે. સંમોહન તો માનવને લાગેલું જ છે. એનો શિકાર બનીને જ એ સંસારના અનિત્ય પદાર્થોને નિત્ય માને છે, જે સત્ય નથી તેને સત્ય સમજે છે, અને આત્માને બદલે અનાત્મ પદાર્થોની મમતા તથા આસક્તિ કરે છે. અહંતા, રાગદ્વેષ, ભય, ભેદભાવના પાશમાં પડે છે. પ્રકૃતિની એ પરવશતા તથા સંમોહનશીલતાને લીધે એ પોતાના સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્માને ઓળખી શકતો નથી. ધ્યાનની સાધના પ્રકૃતિની એ પરવશતા કે સંમોહનશીલતાને દૂર કરવાની સાધના છે. એ સ્વાત્મસંમોહનની સાધના નથી પરંતુ આત્મસંમોહનમાંથી મુક્તિ મેળવવાની, મનને નિર્વિકાર, નિર્મળ તથા શાંત કરવાની, ને સ્વના સંશોધનની, આત્માના અન્વેષણની પ્રાણવાન પ્રવૃત્તિ છે. એ દ્વારા પોતાની જાતને સંમોહિત કરવામાં નથી આવતી પરંતુ નમ્ર, નિર્મળ, નિર્વિકાર, શાંત કરવામાં આવે છે. એ જીવનનું, વિચારોનું, ભાવોનું, વ્યવહારનું અથવા અનુભૂતિનું આમૂલ પરિવર્તન છે, સાત્વિક સંશુદ્ધિકરણ છે. ઉદાત્તીકરણ છે. એની સિદ્ધિ થતાં માનવ જગતમાં રહેલા જગદીશ્વરને જોવાની શક્તિથી સંપન્ન બને છે. એ સંસારમાં શ્વાસ લે છે તોપણ એને સંસારનો કોઈ પણ પદાર્થ, વિષય, રસ પ્રભાવિત કે સંમોહિત નથી કરી શકતો. એ ભાન નથી ભૂલતો.

એનો આધાર લઈને માનવ પોતાના મૂળભૂત સ્વરૂપની પાસે પહોંચે છે. એને અનુભવીને એમાં સ્થિત કરે છે. એની સાથે એકરૂપ બને છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(આત્માની અમૃતવાણી)

૪૮

અધ્યાત્મ

॥ કર્તવ્યનું અનુષ્ઠાન ॥

સ્વાનુભવસંપન્ન સત્પુરુષો તથા ભગવદ્ગીતા જેવા મહાન ધર્મગ્રંથો પોતાની આગવી રીતે જણાવે છે કે માનવે કર્તવ્યનું અનુષ્ઠાન કરવું, પ્રમાદી બનીને બેસી ના રહેવું, અને કર્મના સમ્યક અનુષ્ઠાનના પરિણામે જે ફળ મળે તે ફળની ઉપર પોતાનો સર્વાધિકાર કે એકાધિકાર સમજવાને બદલે તેને પરમાત્માની સમર્પેલી સંપત્તિ સમજીને પોતાની જ સુખાકારી, શાંતિ, સમૃદ્ધિ, સમુન્નતિને માટે જ નહિ પરંતુ પરમાત્માની દુનિયાના બીજાને માટે પણ, બીજાની સુખાકારી, શાંતિ, સમૃદ્ધિ, સમુન્નતિને માટે પણ તેનો સદુપયોગ કરવો. પોતાને પ્રાપ્ત થતું જ્ઞાન, પદ, શાસન, ધન, ઐશ્વર્ય, બળ પરમાત્માનું છે. તેનો મૂળ માલિક પરમાત્મા છે, ને પોતે તો એનો સંરક્ષક છે, એમ સમજીને એકલપેટા બનીને બેસી રહેવાને બદલે, એમની દ્વારા બીજાને ઉપયોગી થવાની પ્રવૃત્તિ કરવી. એ મહાપુરુષો ને ધર્મગ્રંથો એક બીજી હકીકત તરફ આપણું ધ્યાન ખેંચતાં જણાવે છે કે માનવે પોતાની ને બીજાની સુખાકારી, શાંતિ, સમુન્નતિ માટેનાં કર્મોનું અનુષ્ઠાન અવશ્ય કરવું. પરંતુ એની સાથે સાથે જે પણ કર્મો કરવામાં આવે તે કર્મોને કર્તવ્યભાવનાથી કે કર્તવ્ય બુદ્ધિથી કરવાનું ધ્યાન રાખવું. કર્મોનું અનુષ્ઠાન બદલો મેળવવાની વૃત્તિથી પ્રેરાઈને ના કરવું. ભગવદ્ગીતામાં સ્પષ્ટ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે કે ફળને મેળવવા માટે જ, ફળના માલિક બનવા માટે જ, જે કર્મ કરે છે તે કૃપણ છે. તેમની બુદ્ધિ મંદ, અધૂરી અને એકાંગી છે. કૃપણાઃ ફલહેતવઃ ।

બદલો મેળવવાની વૃત્તિથી પ્રેરાઈને કરેલાં કર્મોનું પરિણામ કેટલીકવાર સુખદ આવવાને બદલે દુઃખદ આવે છે. એક માણસે પોતાના ઘરની આગળ આંબાના વૃક્ષને ઉગાડવાની ઈચ્છા કરી.

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૪૯

આંબાનું વૃક્ષ પૂરેપૂરું ઊગીને ફળ પ્રદાન કરે તે પહેલાં જ એના સ્વર્ગવાસનો સુનિશ્ચિત સમય આવી પહોંચ્યો. શરીર છૂટતાં પહેલાં એને અસાધારણ વેદના થઈ. એનું મન આંબામાં જ રહ્યું. મેં ઉગાડેલા આંબાની કેરી મને ખાવા નહિ મળે. મને તો એમ હતું કે કેટલાંક વરસો સુધી હું કેરી ખાઈ શકીશ. જો આવી રીતે અચાનક જવાની ખબર હોત તો હું અમુક વૃક્ષને ઉગાડત જ નહિ. એવી રીતે અફસોસ કરતાં કરતાં અને વ્યથાને અનુભવતાં એનો પ્રાણ ચાલ્યો ગયો. સંક્ષેપમાં કહીએ તો એની સદ્ગતિ ના થઈ. એણે જેવા આત્મસંતોષથી વિદાય થવું જોઈએ એવા આત્મસંતોષ સાથે વિદાય ના થઈ શક્યો. એણે બદલાની આશાથી આંબાને ઉગાડેલો તેનું એવું પ્રતિફળ પીડાજનક પરિણામ આવ્યું.

બીજા માનવે માર્ગ પર વૃક્ષારોપણ કર્યું. કોઈએ એને પૂછ્યું કે તમારે આ વૃક્ષની છાયાને માણવા માટે ક્યાં બેસી રહેવાનું છે ? આવી મહેનત શા માટે કરો છો ? તમે તો ખૂબ જ વૃદ્ધ છો. એણે ઉત્તર આપ્યો કે મેં મારા જીવનમાં અનેક વૃક્ષોની છાયા લીધી છે. ને અસંખ્ય વૃક્ષોનાં ફળ ચાખ્યાં છે. અહીંથી વિદાય થતાં પહેલાં હું પણ બીજાને માટે એકાદ વૃક્ષને મૂકી જાઉં તો કેવું સારું ? હું જે વૃક્ષારોપણ કરું છું તે મારે માટે નથી કરતો, બીજાને માટે કરું છું. કર્તવ્યભાવે બદલાની આશાથી નથી કરતો. મને તેની છાયા નહિ મળે તો કાંઈ નહિ, છાયા નહિ મળે તે જાણું છું. એ વૃદ્ધ પુરુષે વૃક્ષારોપણ કર્યું. થોડાક સમય પછી એના શરીરની સમાપ્તિનો સમય આવી પહોંચ્યો ત્યારે એણે શાંતિથી, કર્તવ્યના અનુષ્ઠાનના સંતોષ સાથે, વિદાય લીધી, પરબને બેસાડનાર, ધર્મશાળા કે મંદિર તૈયાર કરનાર, પુસ્તકાલય કે હોસ્પિટલ અને અન્નક્ષેત્ર બનાવનાર, સ્કૂલ બાંધનાર, પોતાને માટે નહિ પરંતુ બીજાને માટે જ તે કર્મો કરતા હોય છે. તેમના

૫૦

અધ્યાત્મ

વ્યક્તિગત ફળોપભોગની કામના એમને નથી હોતી. એમના દ્વારા પોતાને શો કે કેટલો લાભ મળશે તેવી ક્ષુલ્લક કે ગૌણ ગણતરી તે નથી કરતા.

એક સદ્ગૃહસ્થે પોતાના પુત્રને ભારે લાડ લડાવીને મોટો કર્યો. સારામાં સારી વિદ્યા પ્રદાન કરી, ધંધે વળગાડ્યો, અને પ્રભુતામાં પગલાં પડાવીને સ્વતંત્ર રીતે રહેવાની વ્યવસ્થા પણ કરી આપી. પરંતુ એટલું કરવા છતાં પણ એમને આત્મસંતોષ ના થયો. એમણે પોતાના ગુરુદેવને કહેવા માંડ્યું : છોકરા પાસેથી મેં મોટી મોટી આશાઓ રાખેલી. એ આશાઓ ફળે તેવું લાગતું નથી, તેનું મને દુઃખ છે. મને જીવનમાં રસ નથી રહ્યો. સંસાર સ્વાર્થી લાગે છે. છોકરાને મેં મોટો કર્યો ને ભણાવી ગણાવીને ધંધે વળગાડ્યો તે એટલા માટે કે તે મારી સેવા કરે. પરંતુ સેવાની વાત તો બાજુએ રહી પણ એ મારી સામે જોતો પણ નથી. અમારે મળવાનો કે બોલવાનો પણ સંબંધ નથી રહ્યો. આના કરતાં તો છોકરો થયો જ ના હોત ને પથરો પાક્યો હોત તો સારું. છેલ્લા કેટલાય વખતથી આ અણધાર્યા આઘાતને સહી ના શકવાથી મને બ્લડપ્રેશરનો વ્યાધિ લાગુ પડ્યો છે. અને હું સંન્યાસી થવાનાં સ્વપ્નાં સેવું છું.

ગુરુએ એ સદ્ગૃહસ્થને જણાવ્યું કે તમારે તેવાં સ્વપ્નાં સેવવાની આવશ્યકતા નથી. તમે સંન્યાસીનો વેશ ધારણ કરશો તોપણ શાંતિ નહિ પામો. તમે ગીતાપારાયણ કરો છો. ગીતામાં કહ્યું જ છે કે, 'નિરાશી નિર્મમો ભૂત્વા યુધ્યસ્વ વિગત જ્વરઃ ।' તું મનને અહંતા, મમતા, રાગદ્વેષાદિમાંથી મુક્ત અથવા નિર્મળ કરીને મમતારહિત બન, આશા વિનાનો બન, ને યુદ્ધ કર. તમે તમારા પુત્રને મોટો કરીને ઠેકાણે પાડ્યો તે સારું કર્યું. પરંતુ તે કાર્ય કર્તવ્યભાવે કરવાને બદલે સેવા-સહાયતાની-બદલાની

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૫૧

આશાથી કર્યું. એ આશા પૂરી ના થતાં તમે દુઃખી થયા. તમે એમ માન્યું હોત કે, મારા પુત્રની સંભાળ રાખવાની મારી ફરજ છે. એના જીવનને ઉચ્ચત બનાવવાનું મારું એક આદર્શ પિતા તરીકે કર્તવ્ય છે. મોટો થઈને છોકરો મારી સેવા કરશે તોપણ ઠીક ને નહિ કરે તોપણ ઠીક. હું તો કોઈ પણ પ્રકારની ભાવિ અપેક્ષા સિવાય મારું કર્તવ્યપાલન કરી રહ્યો છું ને કરીશ. તો તમને આવું દુઃખ ના થાત. તમે અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ પ્રત્યેક પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં સ્વસ્થ, પ્રસન્ન, શાંત રહી શક્યા હોત. કર્મના ઋણાનુબંધમાં માનતા હોત તોપણ એનો વિચાર કરીને તમે સ્વસ્થ રહી શકત. જેવો જેનો જેની સાથેનો ઋણાનુબંધ. પરંતુ તમે પ્રથમથી જ આશા સેવી. અપેક્ષા રાખી, એટલે એ આશા-અપેક્ષા ના સંતોષાતાં દુઃખી થયા. ભાંગી પડ્યા. જીવનનો રસ તથા ઉત્સાહ ખોઈ બેઠા.

એક ધર્મપદેશકનો પ્રભાવ અસાધારણ હતો. કોઈએ એમને પૂછ્યું કે તમારા ઉપદેશની અસર જનતા પર થાય છે ? ધર્મોપદેશકે ઉત્તર આપ્યો કે, હું જ્યાં જ્યાં જાઉં છું ને ઉપદેશ આપું છું ત્યાં ત્યાં કોના પર કેટલી અસર થઈ ને કોણ સુધર્યું કે ના સુધર્યું તેનું રજિસ્ટર નથી રાખતો. હું તો મારું કર્તવ્ય કર્યું જાઉં છું. નદી વહ્યે જાય છે. ફૂલ ખીલે છે. સૂર્ય કિરણોને રેલે છે. એમને બીજી ચિંતા, આશા, અપેક્ષા નથી. મારી પ્રવૃત્તિથી મને પોતાને લાભ થાય છે. એવી રીતે કોઈ પણ લાભ થતો જ હશે. મને એ કર્તવ્ય લાગે છે ત્યાં સુધી હું એનો આધાર લઈશ. પછી વિપળનાય વિલંબ વગર છોડી દઈશ. હું એના કે કોઈ બીજી પ્રવૃત્તિના બંધનમાં નથી.

સમાજમાં કર્તવ્યભાવે, બદલાની અપેક્ષા વગર, કર્મ કરવાની ભાવના વધે છે ત્યારે સમાજ સ્વસ્થ, સુદૃઢ, સમુચ્ચત, સુખી બને છે. પ્રત્યેકને પોતાને ફાળે આવેલા કર્તવ્યનું પર

અધ્યાત્મ

સમજપૂર્વકનું, સર્વ શક્તિભક્તિ સાથેનું, અનુષ્ઠાન કરવાનો આત્મસંતોષ સાંપડે છે. હનુમાને જે રામસેવાનું કર્તવ્ય કર્યું તે કોઈ લૌકિક, પારલૌકિક ફળની આશાથી, બદલાની અપેક્ષાથી નહોતું કર્યું. એટલે સીતાનો પુરસ્કાર એમને પ્રિય ના લાગ્યો. સીતાએ એમને વણમાગ્યો આશીર્વાદ આપ્યો. જ્યાં સુધી જગતમાં રામનું નામ અને કામ રહેશે ત્યાં સુધી તમે પણ રહેશો, અને રામનો આધાર લઈને ભક્તો ભવસાગરને પાર કરશે તેમ તમારો આશ્રય લઈને પણ ભવસાગરને પાર કરશે. કેટલો મહામૂલ્યવાન મહાન આશીર્વાદ ! કેવો પ્રાણવાન પુરસ્કાર !

માતાજીનો સ્વર્ગવાસ થયો ત્યારે ભાવનગરની હોસ્પિટલના મુખ્ય સર્જન ડોક્ટર ગઢવી સાહેબ અમારા સ્પેશિયલ રૂમમાં આવીને બે મિનિટ શાંત પ્રાર્થના કરીને બોલ્યા : અમે છેવટ સુધી એમને બચાવવા બનતું બધું જ કર્યું. પરંતુ આખરે ઈશ્વરે જે ધારેલું તે જ થયું. એટલો અફસોસ રહી ગયો. પણ અમે કરેલી સેવાનો અમને સંતોષ છે.

ડોક્ટર ગઢવી સાહેબના શબ્દો કેટલા બધા સહજ અને સાચા હતા ! કર્તવ્ય કરનારને પોતાના કર્તવ્યનો સંતોષ થવો જોઈએ. મેં મારા કર્તવ્યને મારી સમજને અનુસરીને, મારી સમગ્ર શક્તિને કેન્દ્રિત કરીને, બજાવ્યું છે. ફળ ઈશ્વરના હાથમાં.

એવા અનપેક્ષ કર્તવ્યભાવનાવાળા કર્મયોગીને સર્વસ્થળે, સર્વકાળે શાંતિ સાંપડે છે. એ કદી કોઈએ કારણે કર્મની, કર્તવ્યની, જીવનની, પદ્ધતિ ખોઈ બેસતો નથી.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(આત્માની અમૃતવાણી)

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૫૩

॥ ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ॥

એક સદ્ગૃહસ્થે પોતાના ગામની પાસેના પ્રવાસીઓને પસાર થવાના મોટા પથ પર પરબ બેસાડી. એ ઉપરાંત પોતાના ઘરના કૂવાનું પાણી જેની પણ ઈચ્છા હોય તેને લઈ જવાની છૂટ આપી. ગામમાં કેટલાંય ગરીબોને માટે પોતાના ખરચે કૂવા કરાવ્યા. ગામની વિશાળ વોટર વર્ક્સની યોજનામાં ઉદારતાપૂર્વક તન-મન ધનથી ફાળો આપ્યો. તાપથી તપેલા પ્રવાસીઓને છાયા તથા વિશ્રામ મળે તેથી રસ્તા પર ઠેકઠેકાણે વૃક્ષારોપણ કરાવ્યું. વટેમાર્ગીઓએ એ શીતળ સુવિશાળ વૃક્ષોનો આશ્રય લીધો. એક બીજા સદ્ગૃહસ્થની આર્થિક સ્થિતિ વધારે સારી હતી. એમની અંદર અસાધારણ સદ્ભાવના પણ હતી. એથી પ્રેરાઈને એમણે એક ધર્મશાળા બંધાવી, સ્કૂલ કરી, અને પ્રસૂતિગૃહ તથા દવાખાનાનું નિર્માણ કર્યું. એમને એથી સંતોષ થયો. એમને ત્યાંથી કોઈ ભૂખ્યું પાછું ના ફરતું. પથિકોને પોતપોતાની આવશ્યકતા પ્રમાણે કાંઈ ને કાંઈ મળી રહેતું. એક નાનું અન્નક્ષેત્ર ચાલુ રહેતું. દીન, દુઃખી, અનાથ અથવા અસહાયની સેવા કરવી, બેકારને કામે લગાડવા એ તો એમનું કર્તવ્ય. એ કર્તવ્યના અનુષ્ઠાનથી એમને એટલો બધો સંતોષ અને આનંદ મળતો કે વાત નહિ. એ સંતોષ અને આનંદ અવર્ણનીય હતો.

જોનારા જોતા પણ ખરા કે એ બંનેને કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી પડતી નહિ. અને કોઈક વાર પડતી દેખાતી તો જોતજોતામાં દૂર થઈ જતી. એનો ઈલાજ અનાયાસે આપોઆપ થઈ જતો. એમના પ્રાણમાં બીજાની પીડાને માટે સ્થાન રહેતું. બીજાની પીડાને પેખીને વેદના થતી. એથી એમની વેદના ને પીડા ટકતી નહિ. એમની દ્વારા જે સતત સર્વોપયોગી સત્કર્મ થતું તે એમની અનેક પ્રકારની આપત્તિઓમાંથી રક્ષા કરતું. એ જ એમનું તપ થતું ને વ્રત બનતું.

૫૪

અધ્યાત્મ

એક પુરુષે એક દીનહીન વ્યાધિગ્રસ્ત માનવની પ્રેમપૂર્વક સેવા કરી. એથી એ સંપૂર્ણ સાજો થયો. થોડા વખત પછી તે પુરુષને બીમારી આવતાં હોસ્પિટલમાં દાખલ થવું પડ્યું. પરંતુ એનો અસાધારણ રોગ થોડા જ સમય પછી શાંત થઈ ગયો. એની સેવા, સહાયતા માટે કેટલાય જ્ઞાત અને અજ્ઞાત પ્રેમીજનો ઊમટી પડ્યા.

શાસ્ત્રો કહે છે કે જે 'જેવું કરે છે તેવું પામે છે. જેવું વાવે છે તેવું લણે છે.' નીતિ, ધર્મ, માનવતા ને સેવાનાં મૂલ્યોને વળગી રહેનાર અને એમનાં મંગલમય મંત્રોને જીવનમાં વણી લેનારને એમની મદદ મળે છે. જે બીજાને સુખશાંતિ આપે છે કે આપવાનો પ્રયાસ કરે છે, તેને પોતાને સુખ ને શાંતિથી વંચિત રહેવું નથી પડતું. બીજાને આશ્રય, હૂંફ, છાયા આપનારને પોતાને તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે બીજાને જમાડે છે તે ભૂખે નથી મરતો. ભોજન પામે છે. બીજાને પાણી પાનાર મુક્તિ મેળવે છે. બીજાને માટે મદદરૂપ બનનારને પોતાને તેવી મદદ એક અથવા બીજી રીતે મળી રહે છે. 'ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ' ધર્માચરણ કરનારને, ધર્મની રક્ષા કરનારને ધર્મ રક્ષે છે. ધર્મ એને માટે અભેદ કવચ બને છે, અને ધારે તે ના થાય તોપણ શું? બીજાને માટે જીવવાથી, ઉપયોગી કાર્યો કરવાથી અથવા ધર્મનિષ્ઠાનનો આધાર લેવાથી જે આત્મસંતોષ સાંપડે છે, આનંદ અનુભવાય છે, જીવનની સાર્થકતા સમજાય છે, તે કાંઈ નાનોસૂનો પુરસ્કાર નથી હોતો. એ માનવની અહંતામાંથી, મમતામાંથી, સ્વાર્થવૃત્તિમાંથી, માલિકીપણાની ભાવનામાંથી, ભેદભાવમાંથી, સંકીર્ણતામાંથી, અશાંતિમાંથી, રક્ષા કરે છે. એનાથી વિશેષ લાભ બીજો કયો હોઈ શકે ?

ધર્મ એના આચરણ કરનારને માનવ તરીકે સુરક્ષિત રાખે છે. દાનવ બનતાં રોકે છે. પળે પળે રક્ષે છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(આત્માની અમૃતવાણી)

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૫૫

॥ સમતા ॥

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં યોગની એક નાનીસરખી છતાં અત્યંત સુંદર વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે :

'સમત્વં યોગ ઉચ્યતે' એટલે કે સમત્વ અથવા સમતાને યોગ કહેવામાં આવે છે, યોગ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, અથવા બીજી રીતે કહીએ તો સમતા જ યોગનું મુખ્ય રહસ્ય છે. એ સમત્વ અથવા સમતા શું છે એ વિચારવા જેવું છે.

સામાન્ય રીતે માનવના મનમાં જુદી જુદી જાતના સંકલ્પ-વિકલ્પો ઊઠ્યા કરે છે. એક ક્ષણને માટે પણ મન વિચાર વગરનું શાંત નથી રહેતું. ભાવો, વૃત્તિઓ કે વિચારોના પરપોટા એમાં પ્રત્યેક પળે પેદા થયા કરે છે અને ફૂટ્યા કરે છે. એનું બંધારણ કે ઘડતર જ એવું છે. એ વૃત્તિઓ, વિચારો કે ભાવોને લીધે મન સ્વસ્થ, શાંત કે સમ નથી રહેતું. પણ અસ્વસ્થ, અશાંત અને વિષમ રહે છે. એ અસ્વસ્થતા, અશાંતિ અને વિષમતા દૂર કરવા માટે અંદરની સાધનાનો આધાર લેવાનો છે. ધારણા તથા ધ્યાન જેવી અંદરની સાધનાની સહાય દ્વારા મનના સંકલ્પ-વિકલ્પો ધીમે ધીમે શાંત થાય છે, ને મન સ્વસ્થ કે સ્થિર બને છે. છેવટે એ અસીમ શાંતિનો અનુભવ કરે છે, અથવા તો ઊંડા આત્મિક સુખમાં ડૂબી જાય છે. એ વખતે મનની બધી જ ભેદભાવના અને વિષમતા દૂર થાય છે. વિષમતામાંથી મુક્તિ મેળવી સમતાની, એકતાની અથવા એકરસતાની એ અસાધારણ અંતરંગ અવસ્થાનો અનુભવ કરવો એનું નામ યોગ છે. યોગની સાધના, સમતાની એ અસામાન્ય અવસ્થામાં થતા પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ અનુભવને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને જ કરવામાં આવે છે,

૫૬

અધ્યાત્મ

અને કરાવી જોઈએ. એટલા માટે જ ગીતાએ એવા વિશાળ સંદર્ભમાં જ કહી બતાવ્યું છે કે સમતાને યોગ કહેવામાં આવે છે.

સમતાની એ વિચારણા તો યોગની અંતરંગ સાધનાની દૃષ્ટિએ થઈ, પરંતુ બાહ્ય સાધનાનું એનું એક બીજું પાસું પણ છે. ગીતામાં એનો ઉલ્લેખ પણ કરાયેલો હોવાથી એ પાસું ખાસ સમજવા જેવું છે. બાહ્ય રીતે જોતાં આ વિશાળ જગત ભાતભાતની વિભિન્નતાઓથી ભરેલું છે. એની અંદર એકતાનું નહિ પરંતુ અનેકતાનું દર્શન સ્વાભાવિક રીતે જ થયા કરે છે. સંવાદને બદલે વિસંવાદ એમાં સહેજે તરી આવે છે. છતાં પણ અનેક જાતનાં નામ અને રૂપથી ભરેલા આ પરિવર્તનશીલ જગતમાં, નાનામોટા બધા જ પદાર્થોમાં એક અપરિવર્તનશીલ, અજર, અમર, અજન્મા પરમાત્મતત્ત્વનો પાવન પ્રકાશ પથરાયેલો છે. એ પ્રકાશને લીધે જગતનું સ્વરૂપ બાહ્ય દૃષ્ટિએ ભેદભાવથી ભરેલું, ભિન્ન અને અનેકરંગી તથા વિસંવાદી દેખાતું હોવા છતાં, અંદરખાનેથી અભિન્ન, સંવાદી અને એક છે. પદાર્થોની એવી સ્વભાવસહજ મૂળભૂત એકતાનું અથવા તો એમાં રહેલા પરમાત્માના પરમ પ્રકાશનું જે દર્શન કરે છે તે જ સાચું જુએ છે, તેનું દર્શન જ સફળ ને ધન્ય છે. વિષમ પદાર્થોમાં સમાનરૂપે રહેલા એ પરમાત્માનું દર્શન કરવું તે સમદર્શન કહેવાય છે. એના પરિણામે સમતાનો આવિર્ભાવ થાય છે. એવું સમદર્શન યોગનું ભૂષણ છે.

સમત્વ અથવા સમતાનું એક બીજું વ્યાવહારિક રૂપ પણ છે. એ રૂપને જીવનના વ્યવહાર અને વ્યાવહારિક સુખાકારી સાથે ખાસ સંબંધ છે. માનવ સંજોગોનો શિકાર કે પરિસ્થિતિનો દાસ કહેવાય છે, એ કથન તદ્દન આધાર વિનાનું નથી લાગતું. એના

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૫૭

મનની સ્વસ્થતા કે શાંતિ ક્યાં લગી ટકે છે ? જ્યાં સુધી સંજોગો અનુકૂળ હોય છે ત્યાં સુધી. જીવનમાં જરીક પણ મુસીબત, અવહેલના, અનાદર, અછત અથવા અસફળતાની પરિસ્થિતિ પેદા થતાં સમસ્ત ચિત્તતંત્ર હલી ઊઠે છે, અને અશાંતિ અનુભવે છે. જીવનની પ્રત્યેક પળ તથા પરિસ્થિતિ એના પર અસર કરે છે અને એને ચંચલ કે ચલાયમાન કરવાની શક્યતા ધરાવે છે. માન અને અપમાન, હર્ષ કે શોક, સુખ તથા દુઃખ તેમજ લાભ ને હાનિ અને ઉત્થાન તેમજ પતનના ઝૂલા પર એ ઝૂલ્યા કરે છે. રાગ અને દ્વેષ તથા અહંતા ને મમતાની અસર નીચે પણ એ આવ્યા કરે છે. એ બધી અનુકૂળતા કે પ્રતિકૂળતાની વચ્ચે રહીને, એમનાથી અલિપ્ત રહીને, પ્રત્યેક માનવ પોતાના મનને સ્વસ્થ, સંવાદી અને શાંત રાખવાની કળામાં કુશળ બને એ અત્યંત આવશ્યક છે. ઊંડા આત્મનિરીક્ષણ તેમજ સતત પુરુષાર્થના પરિણામે એવી અનાસક્ત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ સહેલી બનશે. અશક્ય તો નહિ જ રહે.

સમત્વના એ સર્વાંગીણ અર્કને જીવનમાં ઉતારવાનો સદા પ્રયાસ કરવો જોઈએ. યોગની અથવા આધ્યાત્મિક સાધનાની એ મૂળભૂત મહામૂલ્યવાન આવશ્યકતા છે. વ્યવહારની વચ્ચે રહીને વિવિધ વ્યવસાયોથી વીંટળાયેલા રહેવા છતાં પણ સમતાની એ સાધના થઈ શકે છે અને થવી જોઈએ. વ્યવહાર અથવા પ્રવૃત્તિશીલ જીવન એને માટેની મોટામાં મોટી અકસીર પ્રયોગશાળા છે.

સમતાની એ અલૌકિક અવસ્થાનો નિર્દેશ ગીતામાં અવારનવાર કરવામાં આવ્યો છે. એમાંથી થોડાંક ઉદાહરણ જોઈ જઈએ :

૫૮

અધ્યાત્મ

(અધ્યાય : ૨, શ્લોક ૪૮)

योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनंजय ।

सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥

‘હે અર્જુન, તું આસક્તિનો ત્યાગ કરી, યોગમાં સ્થિતિ કરી, તથા સિદ્ધિ-અસિદ્ધિમાં મનને સમાન રાખીને કર્મ કરતો રહે. સમત્વને જ યોગ કહે છે.’

(અધ્યાય : ૫, શ્લોક-૧૮/૧૯)

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मर्षि ते स्थितः ॥

‘વિદ્યા તથા વિનયથી યુક્ત બ્રાહ્મણમાં, ગાયમાં, હાથીમાં, કૂતરામાં અને ચાંડાળમાં પંડિતો સમાનરૂપે રહેલા પરમાત્માનું દર્શન કરે છે. જેનું મન સમતામાં સ્થિર થયું છે એણે સંસારને જીતી લીધો. પરમાત્માની પેઠે નિર્દોષ અને સમ હોવાથી તેવા પુરુષોએ પરમાત્મામાં જ સ્થિતિ કરી લીધી, એમ સમજી લેવું.’

(અધ્યાય : ૧૩, શ્લોક ૨૭)

सर्वं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठं तं परमेश्वरम् ।

विनश्यत्स्वविनश्यंतं यः पश्यति स पश्यति ॥

‘સંસારના વિનાશી પદાર્થોમાં સમાનરૂપે રહેનારા એકમાત્ર અવિનાશી પરમાત્માને જે જુએ છે તે જ સાચું જુએ છે.’

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૫૯

મહાત્મા મંગતરામ પોતાના સુંદર ગ્રંથ ‘સમતા-પ્રકાશ’માં કહે છે કે—

સમતા ધરમ હિરદે રસે, વિષ મમતા હોવે નાશ,

સત સરૂપ પરમાત્મા, જલથલ પાઉં પરકાશ.

સબ, જીવોસે પ્રેમ હો, તન-મન સેવા ધાર,

સમતા સાધન પાયકે, નિત પરસા જયજયકાર.

‘મંગત’ સમતા ધારકે, જીત ચલો સંસાર.

‘સમતા ધર્મ હૃદયમાં પેદા થવાથી મમતારૂપી ઝેરનો નાશ થાય, સૌ પ્રત્યે પ્રેમ થાય, સૌની સેવા થાય, સત્યરૂપી પરમાત્માનો પ્રકાશ બધે અનુભવી શકાય. એવી રીતે સંસારને જીતી લેવાય.’

સમતાના સંબંધમાં એક બીજી વાત પણ સમજવા જેવી છે. મન પર કાબૂ થતાં સુખ અને દુઃખ, માન અને અપમાન, લાભ અને હાનિ, પતન અને ઉત્થાન તથા જય અને પરાજયમાં સ્વસ્થ રહી શકાય છે. કોઈપણ પ્રકારની શુભાશુભ પરિસ્થિતિમાં ધમંડી નથી બનાતું કે નાસીપાસ નથી થવાતું. વળી એથી આગળ વધીને, જ્યારે મન તદ્દન નિર્મળ બને છે અને દૈવી સંપત્તિથી સંપન્ન થાય છે ત્યારે ચરાચરમાં પ્રસરેલા પરમાત્માના પરમ પ્રકાશનો પરિચય અથવા તો અપરોક્ષ અનુભવ થાય છે. એને સર્વાત્મભાવ પણ કહેવામાં આવે છે. સંસારના સઘળા પદાર્થોમાં પરમાત્માની પરમ સત્તાની ઝાંખી થતાં વિભિન્નતામાં અભિન્નતા અથવા અનેકતામાં એકતાની અનુભૂતિ સહજ બને છે.

પરંતુ એનો અર્થ એવો નથી કે એવી સમત્વદર્શનની દશાએ

૬૦

અધ્યાત્મ

પહોંચેલા માનવનો વ્યવહાર પણ સૌની સાથે એકસરખો થતો હોય છે. સૌની અંદર પરમાત્માની ઝાંખી કરીને એ એકતાનો અનુભવ અવશ્ય કરે છે, પરંતુ વ્યવહાર તો જેની સાથે જેવો કરવા જેવો હોય તેવો જ કરે છે. એટલે કે એકતાનો અનુભવ થયા પછી સદસદ્વિવેકનો ત્યાગ નથી થતો, પરંતુ એ વિવેક વધારે પ્રબળ અને વિશુદ્ધ બને છે. એ સંબંધમાં રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવે કહ્યું છે કે, ‘ગંગાના પાણીમાં પણ પરમાત્મા છે અને ગટરના પાણીમાં પણ. પરંતુ ગટરના પાણીને પીવાના કે રસોઈ કરવાના કામમાં કોઈ નથી લેતું.’ વાઘ અને સાપમાં પણ ઈશ્વર હોવા છતાં એમને ભેટવા કરતાં એમનાથી દૂર રહેવું જ સારું મનાય છે. બ્રહ્મજ્ઞાની પુરુષ સર્વત્ર બ્રહ્મનું દર્શન કરવા છતાં જેની સાથે જેવો વ્યવહાર કરવો ઉચિત હોય તેવો કરે છે. પોતાની પત્ની સાથેનો વ્યવહાર બીજાની પત્ની સાથે નથી કરી શકાતો.

એટલે સમતાનો ઉદય મનમાં કરીને, સંસારમાં ભેદભાવથી પર થઈને, કોઈ પણ પ્રકારના રાગદ્વેષ વિના, કર્તવ્યપાલન કરતા રહેવાની જરૂર છે. એવા કર્તવ્યપાલનને લીધે સમાજમાં અવ્યવસ્થા નથી થતી અને નીતિ તથા ધર્મની મર્યાદા સચવાઈ રહે છે. કોઈક વિરલ અપવાદરૂપ પુરુષ એવી મર્યાદાથી પર જણાય, તેથી સર્વસાધારણને માટે એવો નિયમ નથી કરી શકાતો અને ના કરાય તે જ શ્રેયસ્કર છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(આત્માની અમૃતવાણી)

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૬૧

॥ સ્થિતિ ॥

ભગવાન બુદ્ધ એકાંત અરણ્યમાંથી મંદગતિએ આગળ વધી રહેલા. એમની પાછળ પડેલા એ અરણ્યમાં વસતા દસ્યુ શ્રેષ્ઠ અંગુલિમાલે એમને જોઈને બૂમ પાડી, બુદ્ધ, ઊભો રહે. ભગવાન બુદ્ધે શાંતિ તથા સ્વસ્થતાપૂર્વક પ્રત્યુત્તર પૂરો પાડ્યો કે હું તો ઊભો જ છું. તારે ઊભા રહેવાનું બાકી છે. અંગુલિમાલે પુનઃ એવું જ કહ્યું ને બુદ્ધે એવા જ ઉદ્ગાર કાઢ્યા ત્યારે અંગુલિમાલને અતિશય આશ્ચર્ય થયું. બુદ્ધની આગળ આવીને એણે પૂછ્યું કે તમે અસત્ય ભાષણ કરો છો ? બુદ્ધે કહ્યું, બુદ્ધ કદી અસત્ય ભાષણ નથી કરતો. અસત્ય ભાષણ કરે તેને બુદ્ધ ના કહેવાય. તો પછી ? તમે તો ચાલો છો તોપણ કહો છો કે હું ઊભો છું. તે કેવી રીતે ?

બુદ્ધ બોલ્યા : મારું શરીર ચાલે છે પરંતુ મન નથી ચાલતું. સ્થિર છે. બોધિપ્રાપ્તિ પછી એણે વિષયોના વનમાં વિહરવાનું કે પવન લહરથી હાલતી દીપશિખાની જેમ ચલાયમાન બનવાનું છોડી દીધું છે. તું હજુ વિષયોમાં, વિકારોમાં, વાસનામાં ફર્યા કરે છે. તારે તારી અંદર સ્થિતિ કરવાની બાકી છે.

ભગવાન બુદ્ધના એ શબ્દો ખૂબ જ પ્રેરક તથા જીવનોપયોગી સંદેશથી સભર છે. માનવનું મન મોટે ભાગે બહિર્મુખ બનીને ભટક્યા કરે છે. અસ્વસ્થ અને અશાંત બને છે. પદાર્થો, વિષયો, પ્રસંગો અને પરિસ્થિતિઓ એના પર પોતપોતાના સાનુકૂળ પ્રતિકૂળ સંમિશ્રિત પ્રભાવો પાડ્યા જ કરે છે. માનવ વાસના, વિકાર, સ્વાર્થ, અહં, મમ અને આસક્તિનો દાસ બનીને અવનીમાં અટવાય છે. એણે આત્મસ્થ થવાની, પોતાની અંદરની દુનિયામાં ડૂબકી મારીને, નિર્વિકારી

૬૨

અધ્યાત્મ

નિર્વાસનિક અવસ્થામાં આસીન થવાની, પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ પરબ્રહ્મ પરમાત્માનો પરિચય સાધી, પ્રેમ જગાવી, એમની સાથે અનુસંધાન સાધવાની, આવશ્યકતા છે. માનવે બુદ્ધ બનવાનું છે. એટલે કે વિષયોના વાસનાયુક્ત અવિદ્યાજન્ય જગતમાંથી જાગીને આત્માના આ લોકમાં પદાર્પણ કરવાનું છે. એવા પદાર્પણ પછી શરીર સંસારમાં રહેશે, વિરોધાત્માસી વાતાવરણમાં કે વ્યવહારમાં રહેશે તોપણ, મન ચંચળ નહિ બને, વિદ્રોહ નહિ કરે, અશાંત નહિ બને, આત્મામાં સ્થિત રહેશે. જીવનના પરમ લક્ષ્યનું કદી વિસ્મરણ નહિ થાય.

‘જૈસે નાવ ફિરે ચારો દિશ, ધ્રુવતારા પર રહત નિશાની’ની જેમ એના ચિત્તની વૃત્તિ, એની અસ્મિતા, પરમાત્માભિમુખ બનીને પરમાત્મા પ્રત્યે જ પ્રવાહિત થશે. આંખ જોશે છતાં નહિ જુએ. એટલે કે પરમાત્માને જ જોશે. કાન સાંભળશે તોપણ નહિ સાંભળે. શરીર, મન, ઈન્દ્રિયો કાર્ય કરશે તોપણ અંતરાત્મા એથી અલિપ્ત રહેશે.

પળેપળે ચંચળ ચાલે ચાલતા માનવને આત્માની અંદર સ્થિતિ કરવાની, ગીતાની પરિભાષામાં સ્થિતપ્રજ્ઞ બનવાની, ઊભા રહેવાની, આવશ્યકતા છે. બીજું બધું જ ચાલતું હોય પરંતુ એની વચ્ચે માનવ અડગ રીતે ઊભો રહેતો હોય, આત્મસ્થ રહેતો હોય, એથી અધિક કલ્યાણકારક બીજું શું હોઈ શકે ?

—શ્રી યોગેશ્વરજી

‘ભક્ત આંતરિક રીતે ઈશ્વરની શોધમાં લાગેલો રહે તો ‘બાહ્ય કર્મ’ આપોઆપ થયે જાય છે.’

જુલાઈ : ૨૦૨૧

૬૩

॥ મહાપ્રયાણ ॥

કર્પૂરવન કાલીમંદિરનું અમૂલ્ય રત્ન એકાએક અદૃશ્ય થયું, એક પંખીડું ઊડી ગયું ! એ પરમ ધામનાં પ્રવાસી એટલે અ.સૌ. સાવિત્રીબેન નારાણભાઈ પટેલ.

તા.૨૩-૫-૨૦૨૧, વૈશાખ સુદી એકાદશી, ૨૦૭૭ના રોજ માત્ર ત્રણ દિવસની ટૂંકી માંદગીને નિમિત્ત બનાવી, પ્રભુના પરમ ધામમાં વિલીન થઈ સ્વનામ ધન્ય કર્યું.

આપણા સહુનાં પૂજ્યશ્રી ‘મા’નાં મોટાંબેન અ.સૌ.સાવિત્રીબેન શ્રી નારણભાઈનાં સહધર્મચારિણી દાનવીર ઉદ્યોગપતિ, વિદ્યાવ્યાસંગીનાં ધર્મપત્ની તરીકે ઓળખાયાં. ખૂબ જ કડક, શિસ્તનાં આગ્રહી છતાં અતિ પ્રેમાળ, ઋજુ હૃદયનાં, નિખાલસતાના સદ્ગુણથી શોભતાં પરમ વંદનીય સાવિત્રીબેન સ્વનામ ધન્ય કરી ગયાં.

છેલ્લા દોઢેક વર્ષથી શ્રી નારણભાઈની અતિ જટિલ બીમારી સામે ઝઝૂમ્યાં. રાતદિવસ ખડેપગે સેવાયજ્ઞમાં આહુતિ અર્પતા રહ્યાં. પોતે ક્યાં જઈ રહ્યાં છે એનો ખ્યાલ ન મેળવી શક્યાં. અચાનક આવેલા હૃદયરોગના જીવલેણ હુમલાને તેઓશ્રી જીરવી ન શક્યાં. અને કર્યું મહાપ્રયાણ !

—શ્રી સુશીલાબેન ભક્ત

૬૪

અધ્યાત્મ